

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδας

1897-1913

Επιβλέπων Καθηγητής: Παπασωτηρίου Χαράλαμπος
Επιμέλεια: Κρανίτη Κανέλλα

Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών
ΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές»

ΑΘΗΝΑ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θεωρία της Υψηλής Στρατηγικής

1.1. Οι Πατέρες της Στρατηγικής.....	5
1.2. Η Έννοια της Υψηλής Στρατηγικής.....	6
1.3. Τα Επίπεδα της Υψηλής Στρατηγικής.....	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Ελλάδα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα

2.1. Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη.....	8
2.2. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δημιουργία Ελληνικού Κράτους...9	
2.3. Το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος.....	12
2.4. Αλυτρωτισμός - Η Μεγάλη Ιδέα.....	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897

3.1. Το Κρητικό Ζήτημα.....	16
3.2. Οι παραμονές του πολέμου – Η Κρητική Επανάσταση του 1896.....	17
3.3. Το χρονικό του πολέμου.....	18
3.4. Ο Πόλεμος του 1897 υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής.....	19
3.4.1. Στρατιωτική Στρατηγική.....	20
3.4.2. Οικονομία του Πολέμου.....	20
3.4.3. Εσωτερική Πολιτική.....	23
3.4.4. Εξωτερική Νομιμοποίηση.....	24
3.4.5. Διπλωματία.....	25
3.5. Συμπεράσματα.....	26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο Μακεδονικός Αγώνας

4.1. Η Μακεδονία και οι Μακεδόνες.....	28
4.2. Το Μακεδονικό Ζήτημα.....	29
4.3. Ο Μακεδονικός Αγώνας υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής.....	31
4.3.1. Στρατιωτική Στρατηγική.....	32
4.3.2. Οικονομία του Πολέμου.....	34
4.3.3. Εσωτερική Πολιτική.....	35
4.3.4. Εξωτερική Νομιμοποίηση.....	36
4.3.5. Διπλωματία.....	37
4.4. Συμπεράσματα.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

5.1. Τα Βαλκάνια και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	41
5.2. Η Ελλάδα και τα Βαλκανικά Κράτη.....	42
5.3. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής.....	43
5.3.1. Στρατιωτική Στρατηγική.....	45
5.3.2. Οικονομία του Πολέμου.....	46
5.3.3. Εσωτερική Πολιτική.....	47
5.3.4. Εξωτερική Νομιμοποίηση.....	48
5.3.5. Διπλωματία.....	49
5.4. Συμπεράσματα.....	50
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	53
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εξεταστεί η πορεία της Ελλάδος για το διάστημα 1897-1913, υπό το πρίσμα των Διεθνών Σχέσεων και της Στρατηγικής Ανάλυσης. Δηλαδή, με ποιους τρόπους το νεοσύστατο και μικρό ελληνικό κράτος κατάφερε να διαφυλάξει όλα όσα κέρδισε με τον Επαναστατικό Αγώνα του 1821, αλλά και να κάνει ένα βήμα ακόμα προς την εθνική ολοκλήρωση.

Η ιδέα προήλθε μετά από κατ' ιδίαν συζήτηση με τον κ. Παπασωτηρίου Χαράλαμπο, κατά την οποία προέκυψε ότι, από πλευράς Υψηλής Στρατηγικής η περίοδος 1897-1913 παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς το μικρό, ανίσχυρο και λίγων ετών Ελληνικό Κράτος ήρθε αντιμέτωπο με νέες προκλήσεις. Οι προκλήσεις αυτές είχαν να κάνουν, κυρίως με την ίδια του την ύπαρξη ως κράτος-έθνος.

Έχοντας, πάντα, υπ' όψιν μας ότι είχε προηγηθεί ένας σκληρός και άνισος Αγώνας, για εννέα χρόνια (1821-1829), ο οποίος είχε συγκινήσει όλη τη γηραιά Ήπειρο και είχε απήχηση κυρίως στους φιλελεύθερους και ρομαντικούς κύκλους της εποχής, η ανάλυση επικεντρώνεται στο γεγονός ότι η Ελλάδα πέτυχε, αν και ήταν αρκετά αδύναμη και ανίσχυρη τα χρόνια εκείνα, να διπλασιάσει τα εδάφη της και κατ' επέκταση τον πληθυσμό της. Αν αναλογιστούμε και πόσο άστατη περίοδος είναι η συγκεκριμένη, όχι μόνο για την Ελλάδα, αλλά και για την Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την Ανατολή, υπονοώντας κυρίως την Οθωμανική Αυτοκρατορία, θα διαπιστώσουμε το μέγεθος της ελληνικής επιτυχίας σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής.

Με άλλα λόγια, θα παρουσιάσουμε την υπό εξέταση περίοδο, σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής. Αυτό σημαίνει ότι θα αναλυθεί το εν λόγω χρονικό διάστημα σε όλες της διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής, ήτοι: στρατιωτική στρατηγική, οικονομία πόλεμου, εσωτερική πολιτική, διεθνής νομιμοποίηση και διπλωματία. Κομβικά σημεία της περιόδου αυτής είναι ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897, ο Μακεδονικός Αγώνας 1904-1908 και φυσικά οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913.

Μιλάμε για μια περίοδο 17 χρόνων, μέσα στην οποία συνέβησαν πολυσήμαντα και καθοριστικά γεγονότα για τον ρου της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Βέβαια, δεν θα πρέπει να εξετάσουμε τη συγκεκριμένη περίοδο έχοντας την στο μυαλό μας ως αυστηρό χρονικό πλαίσιο. Αντιθέτως, είναι επιτακτική ανάγκη να μελετήσουμε τη γενικότερη κατάσταση, εντός και εκτός Ελλάδας, τόσο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όσο και στις αρχές του 20^{ου}.

Άλλωστε, ο 19^{ος} και ο 20^{ος} αιώνας αποτελούν από τους πιο δραστήριους και μεστούς αιώνες της ανθρωπότητας. Μέσα στα χρόνια των αιώνων αυτών, κατεγράφησαν πολλές μεταβολές, εξελίξεις, καθώς και πλήθος γεγονότων και εναλασσόμενων καταστάσεων. Για την Ελλάδα πρόκειται για τα πιο καθοριστικά χρόνια, αφού τότε μπήκαν τα θεμέλια για τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους.

Μέσα από πολλές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες και κυρίως μετά τον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1821, η Ελλάδα προσπαθεί να σταθεί ως κράτος μέσα σε ένα κόσμο που συνεχώς αλλάζει. Ασκούνται πιέσεις από όλες τις πλευρές, αφού τα σύνορά της ήταν ακόμα ρευστά.

Έτσι, γύρω στο 1830, έχουμε να κάνουμε με ένα μικρό και ολιγάνθρωπο κράτος, φτωχό και κατεστραμμένο. Είναι ένα κράτος το οποίο προσπαθεί να αναδυθεί μέσα από όλες τις δυσκολίες της εποχής και να πετύχει, έστω και μακροπρόθεσμα, την εθνική του ολοκλήρωση. Μοχθεί για να πετύχει την απογείωση, οικονομική, κοινωνική, εθνική, σε τελευταία ανάλυση.

Για πολλές δεκαετίες οι προσπάθειες φαίνονταν άκαρπες και καταδικασμένες παρά τις ολοένα και ευρύτερες εθνικές φιλοδοξίες, όπως τις γαλουχούσε η Μεγάλη Ιδέα. Ωστόσο, το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων βρίσκει την Ελλάδα ενδυναμωμένη εδαφικά και πληθυσμιακά. Οι κακές μνήμες του παρελθόντος και η μεγάλη ήττα του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897, έχουν δώσει τη θέση τους σε μια θριαμβευτική νίκη.

1.1. Οι Πατέρες της Στρατηγικής

Κάνοντας μια γρήγορη αναδρομή στην ιστορία της ανθρώπινης ύπαρξης, θα διαπιστώσουμε ότι από τα αρχαία κιόλας χρόνια, ο πόλεμος ως φαινόμενο και έκφραση της κοινωνικής δραστηριότητας του ανθρώπου αποτελούσε θέμα συγγραφικής ενασχολήσεως που διαχρονικά ανήχθη σε επιστήμη. Από τον *Sun Tzu* και τον *Θουκυδίδη*, μέχρι τον *Clausewitz* και τους άλλους σύγχρονους μελετητές, ο πόλεμος αναλύθηκε αυθόρμητα, αβίαστα και εμπειρικά, μέχρι που κατέληξε να συστηματοποιηθεί μέσα από την Επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων και της Στρατηγικής Ανάλυσης.

Όπως συμβαίνει με όλες τις επιστήμες, ξεκίνησαν από το στάδιο της παρατήρησης, στη συνέχεια πέρασαν στη συστηματική μελέτη για να φτάσουμε να μιλάμε για ένα περίπλοκο και γι' αυτό γοητευτικό και επιστημονικά προκλήτικό τοπίο, στο οποίο περιπλέκονται οι Επιστήμες της Ιστορίας, της Διπλωματίας και των Διεθνών Σχέσεων.¹

Ο *Sun Tzu*, εκπροσωπώντας την τάξη των επαγγελματιών στρατιωτών που αναδύονταν στην Κίνα τον 4ο αι. π.Χ., ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε την σημασία της στρατηγικής. Με την στρατιωτική του πραγματεία «*η Τέχνη του Πολέμου*»², εισέρχεται στο πεδίο της Υψηλής Στρατηγικής, ενώ άθελά του γίνεται ένας από τους πρώτους ρεαλιστές στη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Το έργο του άσκησε τεράστια επιρροή στους μετέπειτα στρατιωτικούς και άλλους μελετητές, καθώς συστηματοποίησε και απέδωσε με απλότητα όλα όσα ο ίδιος είχε βιώσει στις μάχες.

Αντίστοιχα, ο μεγάλος ιστορικός της αρχαιότητας, *Θουκυδίδης*, περιέγραψε τον *Πελοποννησιακό Πόλεμο* με επιστημονικό, θα λέγαμε, τρόπο. Για πρώτη φορά, στο έργο του, γίνεται αναφορά σε παράγοντες ισχύος, όπως το έδαφος και η οικονομία, και παραμερίζονται θεοκρατικοί λόγοι, όπως στον Ηρόδοτο. Η σπουδαιότητα του έργου του *Θουκυδίδη* έγκειται στον συνδυασμό της στατικής και δυναμικής ανάλυσης, η οποία καταλήγει σε μια λύση σε συστημικό επίπεδο και στον νόμο περί άνισης ανάπτυξης. Επίσης, ξεχωρίζει για το επιχείρημά του ότι ο φόβος της μελλοντικής καταπάτησης των Σπαρτιατών, τους οδηγεί σε ένα προληπτικό πόλεμο κατά των Αθηναίων. Τέλος, ο *Θουκυδίδης* θέτει τις βάσεις της αξιόπιστης και αντικειμενικής ιστορικής μελέτης³.

Με τη σειρά του ο *Clausewitz*⁴ στο μνημειώδες έργο του, «*Περί Πολέμου*», επιχειρεί να μελετήσει σε βάθος τη φύση του πολέμου, τον οποίο θεωρεί πράξη βίας προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει την οικεία βούληση, καθώς και συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα. Σε κάθε περίπτωση, ο πόλεμος αποτελεί όχι

¹ Ήφαιστος Παναγιώτης, Κολιόπουλος Κωνσταντίνος & Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2012 (e-book).

² Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Εκδόσεις Αργοναύτης, Αθήνα 2014.

³ Platias, Athanassios G. & Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy*, London-New York: Hurst-Columbia University Press, 2010.

⁴ Carl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1999, σελ. 201.

αυτοσκοπό, αλλά όργανο της πολιτικής και της πραγματικότητας που αυτή εκφράζει: την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον *Clausewitz* στρατηγική είναι η χρήση ή η απειλή χρήσης της μάχης για τους σκοπούς του πολέμου στον οποίο η μάχη αυτή εντάσσεται. Ο ορισμός αυτός είναι τόσο εύστοχος και συνάμα τόσο απλουστευτικός που μπορεί εύκολα να διορθωθεί ή να διευρυνθεί. Ο ίδιος ο *Clausewitz*, ο οποίος δεν έδινε και μεγάλη σημασία στους απόλυτους ορισμούς, διαφοροποιούσε το νόημα της στρατηγικής ανάλογα με τις καταστάσεις.

1.2. Η Έννοια της Υψηλής Στρατηγικής

Όπως αναφέρθηκε, η στρατηγική είναι η χρήση της ένοπλης δύναμης για να επιτευχθούν οι στρατιωτικοί, αντικειμενικοί και κατ' επέκταση ο πολιτικός σκοπός του πολέμου. Για όσους εμπλέκονται στη διεύθυνση και τη διεξαγωγή ενός πολέμου, η στρατηγική φαίνεται ακόμα πιο απλά ως ένα σύστημα τεχνασμάτων. Η στρατηγική, όμως, βασίζεται επίσης σε ορισμένα στοιχεία τα οποία μπορεί και να τα περιλαμβάνει. Τέτοια στοιχεία είναι η ικανότητα και η ευστροφία των πολιτικών και στρατιωτικών στελεχών, καθώς και η χρησιμοποίηση όλων των πόρων του κράτους, προκειμένου να εφαρμοστεί η πολιτική του στον πόλεμο.

Η στρατηγική σκέψη είναι αναπόφευκτα πέρα για πέρα πραγματιστική. Εξαρτάται από τη γεωγραφική θέση, την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική, καθώς και από άλλους, συχνά φευγαλέους παράγοντες, οι οποίοι προκαλούν τα προβλήματα και τις διενέξεις στις οποίες ο πόλεμος υποτίθεται πως έρχεται να λύσει. Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητο να αναλύεται το ποικιλόμορφο πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η στρατηγική και ο τρόπος που αυτό το πλαίσιο και οι ιδέες αλληλοεπηρεάζονται.⁵

Δανειζόμενοι τον ορισμό του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου, θα λέγαμε ότι η στρατηγική είναι έννοια που αφορά τις συγκρούσεις δύο ή περισσότερων θελήσεων. Αναφέρεται στην αλληλεπίδραση αντιμαχόμενων πλευρών, στα διαδοχικά αλληλοκτυπήματα που αποσκοπούν στην κάμψη της θέλησης του αντιπάλου⁶. Άλωστε, από πλευράς διεθνούς πολιτικής, το κεντρικό σημείο αναφοράς και μελέτης είναι η χρήση ένοπλης βίας για την κάμψη της θέλησης του αντιπάλου.

Η Υψηλή Στρατηγική είναι το ανώτερο επίπεδο στρατηγικής ενός κράτους κατά το οποίο χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα, όπως διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά για την επίτευξη του πολιτικού αντικειμενικού σκοπού, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.

⁵ Peter Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, Εκδόσεις Κων/νου Τουρίκη, Αθήνα, 2004, σελ. 11.

⁶ Χ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1996, κεφ. 1.

Η διάσταση αυτή της ανάλυσης της Υψηλής Στρατηγικής υπερβαίνει, όμως, τα όρια του συγκρουσιακού στοιχείου της διεθνούς πολιτικής και επεκτείνεται στα στοιχεία της συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών. Όταν μια δύναμη προωθεί σχήματα συνεργασίας μεταξύ των κυρίαρχων κρατών που είναι ελκυστικά για άλλα κράτη ή όταν προωθεί πανανθρώπινες αξίες, που χαίρουν ευρείας αποδοχής διεθνώς, η δύναμη αυτή αυξάνει τα διεθνή της ερείσματα και την επιρροή της. Από την σκοπιά των μεγάλων δυνάμεων, η προώθηση διεθνών θεσμών και ιδεολογικών εννοιών για την εμπέδωση της επιρροής και της ισχύος τους αποτελεί συνήθως κεντρικό στοιχείο της μακροσκοπικής υψηλής τους στρατηγικής⁷.

1.3. Οι διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής⁸

Η έννοια, λοιπόν, της Υψηλής Στρατηγικής σε μια ένοπλη σύρραξη, περιλαμβάνει το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντίπαλες πλευρές για την προώθηση των πολεμικών τους στόχων. Η Υψηλή Στρατηγική των εμπολέμων, αναλυόμενη περαιτέρω έχει πέντε βασικές διαστάσεις:

- 1) Την στρατιωτική στρατηγική (*χρήση ένοπλης βίας για την προώθηση των στόχων των εμπολέμων σε ξηρά, θάλασσα - και αέρα κατά τον εικοστό αιώνα - . Αξίζει να σημειωθεί ότι η ένοπλη βία στον πόλεμο δεν είναι αυτοσκοπός, αντίθετα στόχος είναι η κάμψη της θέλησης της μίας πλευράς, ώστε να αποδεχθεί τους πολιτικούς στόχους της άλλης πλευράς*).
- 2) Την οικονομία του πολέμου (*χρηματοδότηση του πολέμου, που σημαίνει υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων, αγορά ή κατασκευή εξοπλισμού και γενικότερη επιμελητεία, δηλαδή, στέγαση και σίτιση των ενόπλων δυνάμεων*),
- 3) Την εσωτερική πολιτική (*ικανότητα του πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του, μέσω της κρατικής οργάνωσης και τη συνοχή του πολιτικού συστήματος, αλλά ταυτόχρονα αναφέρεται και στην εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας, την ανοχή, δηλαδή ή την υποστήριξη των πολεμικών στόχων από τον πληθυσμό*),
- 4) Τη διεθνή νομιμοποίηση (*συμπόρευση των πολεμικών στόχων και των μέσων με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες - Ο παράγοντας αυτός μπορεί να επηρεάσει τη στάση τρίτων δυνάμεων προς του εμπολέμους -*) και
- 5) Τη διπλωματία (*περιλαμβάνει τις προσπάθειες των εμπολέμων προκειμένου να εξασφαλίσουν την πολεμική σύμπραξη τρίτων δυνάμεων ή έστω να αποσπάσουν την έμμεση υποστήριξή τους, με γνώμονα πάντα το εθνικό συμφέρον. Επιπλέον, η διπλωματία στον πόλεμο αφορά και τη σύναψη μιας ευνοϊκής Συνθήκης τερματισμού του πολέμου, με την οποία κατοχυρώνεται η κάμψη της θέλησης του ηττημένου και γίνονται αποδεκτοί οι πολιτικοί στόχοι των νικητών*).

⁷ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011, κεφ. 1.

⁸ Χ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για της Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1996, κεφ. 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

2.1. Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη

Η διαδικασία συγκρότησης εθνικών κρατών στη Δυτική Ευρώπη είχε προηγηθεί και ήταν σαφώς ομαλότερη απ' ό τι στην Ανατολική. Από τον 16^ο-17^ο αιώνα οι καλές οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν, λόγω του εμπορίου, καθώς και η εκμετάλλευση των αποικιών συνετέλεσαν ώστε να εγκαθιδρυθούν ισχυρά, κεντρικά, μοναρχικά καθεστώτα τόσο στην Αγγλία και τη Γαλλία, όσο και στην Ισπανία. Οι ισχυρές αυτές κεντρικές εξουσίες επέβαλλαν σταδιακά ένα σύστημα συνοχής στους υπηκόους τους, με βάση το έδαφος που ήλεγχαν. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα σύστημα, όπου η συλλογικότητα και η έννοια του κοινού καλού υπερετερούσαν έναντι του ατομικού.

Η εμφάνιση του ενοποιητικού εθνικού αισθήματος απομάκρυνε, τελικά, πολύ αποτελεσματικά το άτομο από την τοπική παραδοσιακή κοινότητα και κουλτούρα και το βοήθησε να την υπερβεί, ταυτίζοντας το με την ευρύτερη κοινότητα και κουλτούρα του εθνικού κράτους.

Τα εθνικά κινήματα που εμφανίστηκαν στη Δύση είχαν χαρακτήρα εδαφικό και πολιτικό. Παράλληλα, όσο ωριμάζε η αστική τάξη ήταν σε θέση να απαιτήσει τις αναγκαίες αλλαγές, ενώ τα κηρύγματα του Διαφωτισμού, οι ιδέες του Μοντεσκιέ, του Βολταίρου και του Ρουσσώ άρχιζαν να διαμορφώνουν τους καινούριους όρους του πολιτικού παιχνιδιού. Ο κοινοβουλευτισμός έκανε την εμφάνισή του, ο πολίτης αναδύθηκε, εν τέλει, μέσα από τον υπήκοο και απαίτησε νέες ορθολογικές σχέσεις με την εξουσία μέσα σε ένα δεδομένο γεωπολιτικό σύνολο⁹.

Έτσι, κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, πρωτοεμφανίστηκε στη Δυτική Ευρώπη το φαινόμενο του εθνικισμού, το οποίο σταδιακά εξαπλώθηκε σε όλη την υφήλιο και παραμένει μέχρι σήμερα η ισχυρότερη ιδεολογική δύναμη. Η πρώτη εμφάνιση του εθνικισμού σημειώθηκε στη Βρετανία, όπου μεταξύ 1707 και 1815 οι κάτοικοι των Βρετανικών Νήσων, πλην της Ιρλανδίας, αντικατέστησαν την παλαιά τοπική και περιφερειακή τους συνείδηση με την ταύτιση με τη Βρετανία ως έθνος.

Αντίστοιχα, η Γαλλική Επανάσταση εδραίωσε τη νέα ιδέα του έθνους-κράτους στη Γαλλία, και με τους ναπολεόντειους πολέμους τη μετέδωσε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η ιδέα ότι το κράτος πρέπει να ανήκει στο έθνος, και όχι σε μονάρχες και πρίγκηπες που κληρονόμησαν μεσαιωνικά δικαιώματα, διέλυσε με την πάροδο του χρόνου τα πριγκηπάτα που υποδιαιρούσαν έθνη όπως, την Ιταλία και τη Γερμανία.¹⁰

Ενώ, λοιπόν, η Δύση αναδιαμορφωνόταν από την κοσμογονία της γαλλικής επανάστασης, η ανατολική πλευρά της Ευρώπης παρέμενε στο περιθώριο των καθοριστικών αυτών εξελίξεων αδρανής, λόγω των αναχρονιστικών κοινωνικο-

⁹ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.16.

¹⁰ Χ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για της Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1996, σελ. 42.

οικονομικών δομών που την οδηγούσαν αναπόδραστα στην παρακμή. Αυτή η διαφορά φάσης ήταν - και ακόμα δυστυχώς είναι – ολοφάνερη, όπως αναφέρει η Λένα Διβάνη στο βιβλίο της «*Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*»¹¹.

Το 18^ο αιώνα, όταν η Δύση διεκδικεί με απαιτήσεις πλέον τη δημοκρατία, η Ανατολή αρχίζει μόλις να εξοικειώνεται με τα έργα των μεγάλων του Διαφωτισμού. Η επίδραση αυτή του Διαφωτισμού στην Ανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια είχε ως εκ τούτου διαφορετικά αποτελέσματα και δημιούργησε διαφορετικά αιτήματα με πρώτο και καλύτερο την δημιουργία εθνικών, και κατά δεύτερο λόγο δημοκρατικών, κρατών¹².

Στη μελέτη μας για την επίδραση του εθνικισμού στη Δυτική και στην Ανατολική Ευρώπη, αντίστοιχα, θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν μας τις ιδιαιτερότητες της Ανατολικής και πιο συγκεκριμένα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Μιλάμε για τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όπου σε αντίθεση με τη Δύση, είχαμε μεγάλες και συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών με συνεπακόλουθες αναμίξεις φύλων, θρησκειών και γλωσσών. Συγκεκριμένα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω, έμοιαζε με κινούμενο ανθρώπινο μωσαϊκό, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η ομογενοποίηση και πόσο μάλλον μια κοινή εθνική ταυτότητα.

Έτσι, λοιπόν, αν και καθυστερημένα, η διαδικασία που οδήγησε στη δημιουργία εθνικών κρατών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, και φυσικά στην Ελλάδα, άρχισε λίγο πριν από τον 19^ο αιώνα, κορυφώθηκε στη διάρκειά του και ολοκληρώθηκε μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

2.2. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δημιουργία Ελληνικού Κράτους

Οι εξελίξεις στα Βαλκάνια, κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα υπήρξαν καταλυτικές, καθώς η σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η εισβολή των εθνικιστικών-φιλελεύθερων ιδεών δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την έκρηξη επαναστατικών κινήματων σε όλη τη Βαλκανική χερσόνησο.

Η άλλοτε πανίσχυρη αυτοκρατορία των Οθωμανών Τούρκων φαινόταν να είναι στο έλεος των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, ενώ η κυριαρχία τους στα Βαλκάνια να αμφισβητείται σοβαρά και ν' απειλείται από τους υπόδουλους λαούς. Η οικονομική κρίση και η συνακόλουθη μείωση των αυτοκρατορικών εσόδων είχαν συμβάλει στην αποσύνθεση της κεντρικής εξουσίας και στην εξάρθρωση του κρατικού μηχανισμού. Εξάλλου, η έλλειψη προσαρμοστικότητας στις απαιτήσεις των νέων καιρών και η αντίδραση ισχυρών συμφερόντων και παραδοσιακών φορέων εξουσίας στις κατά καιρούς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες επέτειναν την προϊούσα παρακμή και ευνοούσαν τις φυγόκεντρες και διασπαστικές δυνάμεις της αυτοκρατορίας.

Οι διομολογήσεις, τέλος, που είχαν εξασφαλίσει οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις από τους σουλτάνους λειτουργούσαν καταλυτικά στην οικονομία και στην κοινωνία της

¹¹ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 16.

¹² Ν. Μουζέλης, *Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σελ. 35

αυτοκρατορίας. Οι ισχυροί τοπάρχες, όπως ο Αλής Τεπελενλής, Πασάς των Ιωαννίνων και ο Οσμάν Πασβάνογλου, Πασάς του Βιδινίου, εξουσίαζαν ουσιαστικά ως απόλυτοι μονάρχες, εκτεταμένες επικράτειες, ο πρώτος στον βορειοδυτικό ελλαδικό χώρο και ο δεύτερος στον βουλγαρικό.

Πρώτοι οι Σέρβοι πήραν τα όπλα το 1804 κατά των γενιτσαρικών αυθαιρεσιών και καταπιέσεων, με αρχηγό των Καραγιώργη. Τον αγώνα συνέχισε ο Μίλος Ομπρένοβιτς, που κατόρθωσε να εξασφαλίσει το 1815 την αυτονομία των Σέρβων. Η σερβική αυτονομία κατοχυρώθηκε το 1826 και πάλι το 1829, χωρίς η χώρα να περιέλθει κάτω από την αποκλειστική επιρροή, είτε της Αυστρίας, είτε της Ρωσίας. Στο διάστημα αυτό, ωστόσο, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την προβολή στο εθνικό προσκήνιο των Σέρβων δύο δυναστικών οικογενειών, που ίδρυσαν οι δύο επαναστάτες αρχηγοί, ο Καραγεώργης και ο Ομπρένοβιτς αντίστοιχα, και που επρόκειτο να διεκδικήσουν τον θρόνο της νέας χώρας με μέσα και τρόπους που προκαλούσαν σοβαρή πολιτική αστάθεια.

Η εξέγερση, όμως, που κλόνισε σοβαρά την οθωμανική κυριαρχία στα Βαλκάνια και είχε απρόβλεπτες συνέπειες για το μέλλον των λαών, άρχισε το 1821 με στόχο την απελευθέρωση των Ελλήνων της περιοχής και κατέληξε δέκα χρόνια αργότερα στη δημιουργία του πρώτου Ελληνικού κράτους στο νότιο τμήμα της ελληνικής χερσονήσου.

Η εξέγερση εκδηλώθηκε ενόσω διαρκούσε ακόμη η επανάσταση του Αλή πασά κατά του σουλτάνου και, σε κάποιο βαθμό, ως συνέπεια των εξελίξεων που προκαλούσε ο φιλόδοξος τύραννος της Ηπείρου. Έμποροι και λόγιοι της ελληνικής Διασποράς κλέφτες και αρματολοί της Ρούμελης, της Ηπειρο-θессαλίας και της Μακεδονίας, κοτζαμπάσηδες και κάποι της Πελοποννήσου, πλοιοκτήτες και ναύτες των νησιών, συμπορεύθηκαν άλλοτε αρμονικά και άλλοτε όχι, επιδιώκοντας τότε κοινά συμφέροντα και τότε τοπικά ή και ιδιοτελή, σ' έναν αγώνα που συχνά έπαιρνε τη μορφή θρησκευτικού πολέμου Χριστιανών εναντίον Μουσουλμάνων.

Συχνά, επίσης, στο όνομα των φιλελευθέρων-εθνικιστικών ιδεών της Δύσεως προωθούνταν και επικρατούσαν κοινωνικές ομάδες και αρχές που είχαν αναπτυχθεί κατά τους αιώνες της οθωμανικής και βενετικής κυριαρχίας. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για τοπικές εξεγέρσεις, ελάχιστα συντονισμένες μεταξύ τους, που κάποτε οδηγούσαν στον εμφύλιο σπαραγμό.

Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπιζε η κατακερατισμένη από τα πολιτικά συμφέροντα και πάθη επαναστατική ηγεσία ήταν η συγκρότηση και ο ανεφοδιασμός μόνιμου επαναστατικού στρατού, η δημιουργία κρατικού μηχανισμού, η εξεύρεση οικονομικών πόρων και η εξασφάλιση αναγνωρίσεως της ελληνικής ελευθερίας από τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης.

Η ελπίδα, ότι πίσω από τη συνωμοτική οργάνωση του προετοίμασε την εξέγερση βρισκόταν η Ρωσία ώθησε πολλούς Έλληνες να πάρουν τα όπλα και να εκτεθούν απέναντι στις αρχές. Μέσα στον πρώτο χρόνο και παρά την καταδίκη της επαναστάσεως από τον τσάρο Αλέξανδρο Α' και ενόσω διαρκούσε η πολιορκία του Αλή πασά στα Ιωάννινα από τις σουλτανικές δυνάμεις, οι επαναστάτες κατόρθωσαν να εκδιώξουν τις τουρκικές αρχές και τον πληθυσμό από τις πόλεις της νότιας Ελλάδας και να εγκαταστήσουν ελληνικές αρχές.

Στα επόμενα χρόνια και ύστερα από πολλές καταστροφές που δεν ήταν λιγότερες από τις νίκες, οι επαναστάτες κατόρθωσαν να μην υποκύψουν στις υπέρτερες δυνάμεις του πρώην κυριάρχου. Αυτό ήταν και το μεγαλύτερο επίτευγμα, το οποίο βαθμιαίως διέσπασε την ενότητα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και υπονόμωσε την αρχική εχθρική τους στάση προς τους Έλληνες επαναστάτες για να οδηγήσει στο τέλος στην ενεργό επέμβαση των δυνάμεων με σκοπό τον τερματισμό των εχθροπραξιών ανάμεσα στους αντιπάλους και την επιβολή ρυθμίσεως του ελληνικού ζητήματος.

Το 1823 οι επαναστάτες αναγνωρίστηκαν από τη βρετανική κυβέρνηση ως εμπόλεμοι, με όλα τα δικαιώματα που εξασφαλίζει αυτή η ιδιότητα. Τρία χρόνια αργότερα, η Βρετανία και η Ρωσία συμφώνησαν με το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης (1826), να προωθήσουν τη διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος με τη μεσολάβησή τους. Το 1827, με τη συνθήκη του Λονδίνου, οι δύο αυτές δυνάμεις, καθώς και η Γαλλία, συμφώνησαν να επιβάλουν μια τέτοια διευθέτηση.

Η απόφαση υλοποιήθηκε τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, όταν οι ενωμένοι στόλοι των τριών ευρωπαϊκών δυνάμεων κατέστρεψαν τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο στο Ναυαρίνο στην ομώνυμη ναυμαχία, που άνοιξε το δρόμο για την ελευθερία των νότιων Ελλήνων. Αποφασιστική πίεση προς την κατεύθυνση αυτή άσκησε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος που ξέσπασε το 1828 και έληξε τον Σεπτέμβριο του 1829 με τη συνθήκη της Αδριανουπόλεως, η οποία κατοχύρωσε τη σερβική αυτονομία και έθεσε τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κάτω από τη ρωσική κηδεμονία.

Το 1830 με το πρωτόκολλο του Λονδίνου, αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Ελλάδας, και το 1832 χαράχθηκαν τα σύνορα του νέου κράτους και ορίστηκε ηγεμόνας της ο υιός του βασιλιά της Βαυαρίας, Όθων. Οι τρεις ευρωπαϊκές δυνάμεις που συνέβαλαν στην ελληνική ανεξαρτησία, ανέλαβαν και τον ρόλο των προστάτιδων δυνάμεων της ανεξαρτησίας και του καθεστώτος του νέου ελληνικού κράτους, προστασία που εξασφάλιζε τα σύνορα της χώρας, αλλά περιόριζε την ανεξαρτησία της¹³.

Όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου στο βιβλίο του «Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932», η τελική ελληνική νίκη είναι κατανοητή μόνο ως αποτέλεσμα των πολυετών προσπαθειών των δύο αντίπαλων πλευρών σε όλες τις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής.

Παρά τις αδυναμίες της, ιδιαίτερα στη διάσταση της οικονομίας και της εσωτερικής πολιτικής, η ελληνική πλευρά με τις προσπάθειές της σε μεγάλο βαθμό προκάλεσε και στη συνέχεια εκμεταλλεύτηκε την ευνοϊκή συγκυρία των εξελίξεων από το 1827 και μετά, που έκαμψαν τη θέληση του αντιπάλου της και τον ανάγκασαν να δεχθεί μια ανεξάρτητη Ελλάδα¹⁴.

¹³ Ι.Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από την Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 126-127.

¹⁴ Χ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 1996, σελ. 306.

2.3. Το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος

Από ιδρύσεως του, το Ελληνικό Κράτος ήρθε αντιμέτωπο με χιλιάδες προβλήματα, παντός φύσεως. Ωστόσο, παρά τις περιορισμένες πολιτικές και οικονομικές του δυνατότητες, προσπάθησε να ανασυγκροτηθεί. Στην προσπάθειά του αυτή, ανασταλτικοί παράγοντες ήταν τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί, κυρίως από την καταστροφή και την ερήμωση της χώρας από τις οθωμανικές δυνάμεις.

Τα προβλήματα οξύνονταν από την παντελή έλλειψη πρώτων υλών, καθώς και από το γεγονός ότι οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις που περιέκλειαν τα σύνορα ήταν περιορισμένες. Έτσι, δεν ήταν δυνατόν να τεθούν σωστές και ισχυρές βάσεις για την ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, πόσο μάλλον για την ανάπτυξη του εμπορίου. Συνέπεια όλων αυτών των παραγόντων, ήταν τα χαμηλά κρατικά έσοδα, τα οποία μόλις που κάλυπταν τις ανάγκες του νέου, εδαφικά συρρικνωμένου Κράτους και κυρίως του δημόσιου χρέους προς τους δανειστές¹⁵ του εξωτερικού.

Η μεγαλύτερη όμως δυσκολία που αντιμετώπιζε η Ελλάδα, προερχόταν από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο τμήμα του Ελληνισμού βρισκόταν έξω από τα σύνορά της. Οι αλύτρωτοι Έλληνες, πολυαριθμότεροι και οικονομικά ισχυρότεροι, αποτελούσαν το μέσο εκβιασμού που χρησιμοποιούσε η Τουρκία για να απειλεί την Ελλάδα σε περιόδους κρίσεων και εντάσεων των διπλωματικών σχέσεων.

Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, δημιούργησε, βέβαια, ένα Ελληνικό Κράτος, αλλά παρέβλεπε την ύπαρξη υπόδουλων ακόμα ελληνικών πληθυσμών. Δηλαδή, μπορεί να ρυθμιστηκαν τα σύνορα¹⁶, με την επιβολή των Μεγάλων Δυνάμεων, ωστόσο υπήρχε ένα μεγάλο μέρος του Ελληνισμού που παρέμενε υπόδουλο και συνέχιζε να ζει υπό καθεστώς σκληρής δουλείας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος διαβιούσαν μόνο 750.000 ελεύθεροι Έλληνες¹⁷

Το εκ γενετής 'λειψό' ελληνικό κράτος προσπαθούσε να αξιοποιήσει τις ομοεθνείς ομάδες που έμεναν εκτός των συνόρων. Οι ομάδες αυτές οριοθετούσαν τα «φυσικά σύνορα» του έθνους, σύνορα κατεξοχήν συμβολικά. Οι ομοεθνείς αυτοί πληθυσμοί ονομάστηκαν «αλύτρωτοι» και τοποθετήθηκαν εμμόνως στο επίκεντρο της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας.

Δεδομένου μάλιστα ότι η εθνική συνείδηση των πληθυσμών αυτών ήταν σχετικά πρόσφατη, δηλαδή όχι ακόμα ικανοποιητικά εμπεδωμένη, το εθνικό κέντρο φρόντιζε με πολλούς τρόπους, αποτελεσματικούς ή όχι, να δημιουργήσει εν πρώτοις και στη συνέχεια να διατηρήσει άσβεστη την επιθυμία τους να ενωθούν με τη μητέρα πατρίδα.

¹⁵ Την περίοδο εκείνη, ο δανεισμός πρόβαλλε ως μοναδική διέξοδος για τη διατήρηση και την εξασφάλιση της στοιχειώδους ισορροπίας των δημόσιων οικονομικών.

¹⁶ Τα πρώτα σύνορα καθορίστηκαν το 1832 από διεθνή επιτροπή, όπως προέβλεπε η σύμβαση του Καλεντέρ Κιόσκ (09.07.1832) και το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, που την επικύρωσε. Η οροθετική γραμμή άρχισε από το νοτιοδυτικό άκρο του Παγασητικού Κόλπου, ακολουθούσε την οροσειρά της Όρθυς, έφθανε στο όρος Τυμφρηστός (Βελούχι) και διασχίζοντας την Κοιλάδα του Αγγελώου κατέληγε στον Αμβρακικό Κόλπο, έτσι ώστε ο μισός κόλπος να περιέρχεται στην Ελλάδα και ο άλλος μισός κόλπος στην Τουρκία. (Ι. Λούλου, Τα πρώτα σύνορα της Νεωτέρας Ελλάδος, Αθήνα 1965, σελ. 71, 80-81).

¹⁷ Μ. Χουλιάρκη, *Αι στατιστικά μετρήσεις του πληθυσμού της Ελλάδος 1821-1920*, Αθήνα 1975, σελ. 7.

Η προσπάθεια εμπέδωσης του αλυτρωτισμού στους εκτός Ελλάδας Έλληνες έγινε πιο συστηματικά μέσα από την εκπαίδευση αλλά και ευκαιριακά με την αποστολή εθνεγερτών. Οι αγώνες των αλύτρωτων πληθυσμών, πάντως, αποτελούσαν ένα από τα αποφασιστικότερα ελληνικά επιχειρήματα στις διεθνείς συνδιασκέψεις¹⁸.

2.4. Αλυτρωτισμός - Η «Μεγάλη Ιδέα»

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, θα λέγαμε ότι ο 19^{ος} αιώνας, για την Ελλάδα, χαρακτηρίζεται από μια σειρά σκληρών εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων. Ο Ελληνισμός, ο οποίος βρισκόταν επί 400 χρόνια κάτω από τον οθωμανικό ζυγό, ξεκίνησε έναν άνισο αγώνα το Μάρτιο του 1821, με την έναρξη της Εθνικής Επανάστασης. Η πρώτη φάση του Ελληνικού Αγώνα ολοκληρώθηκε το Φεβρουάριο του 1830 με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου¹⁹. Έτσι, οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, Αγγλία-Γαλλία-Ρωσία, αναγνώριζαν το Ελληνικό Κράτος ως ελεύθερο, ανεξάρτητο και επικυρίαρχο²⁰.

Ωστόσο, το γεγονός ότι χιλιάδες Έλληνες διαβιούσαν εκτός των συνόρων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ωθούσε ολόκληρο τον Ελληνισμό, ελεύθερο-αλύτρωτο και αυτόν της διασποράς να επιδοθεί σε νέους αγώνες και νέες μάχες προκειμένου να έρθει η εθνική λύτρωση για όλους. Παρά τις αντιξοότητες και τα οξύτατα προβλήματα σε όλα τα επίπεδα, οι επαναστάσεις των αλύτρωτων ακόμη Ελλήνων υπήρξαν σφοδρές και εκτεταμένες. Το νεοσύστατο, μικρό Ελληνικό Κράτος καλούνταν να επιδοθεί σε μια νέα, μακρά σειρά εθνικών αγώνων για την απελευθέρωση του υπόδουλου Ελληνισμού της Θεσσαλίας, Ηπείρου, Μακεδονίας, Θράκης και Νήσων.

Από τα μέσα, λοιπόν, του 19^{ου} αιώνα το ιδεολογικό περιεχόμενο του εθνικισμού άλλαξε. Περάσαμε στην εποχή της άνθησης του ρομαντικού εθνικισμού. Σύμφωνα με την τάση του ρομαντικού εθνικισμού δινόταν έμφαση στην κληρονομία του Βυζαντίου περισσότερο, παρά στην Αρχαία Ελλάδα των διαφωτιστών. Οπαδός του ρομαντικού εθνικισμού υπήρξε και ο πρώτος βασιλιάς των Ελλήνων, ο οποίος επεδίωκε, ενδεχομένως, με αυτόν τον τρόπο να γίνει αρεστός στους υπηκόους του. Το νεοσύστατο κράτος, υπό την ηγεσία του, έθεσε ως πρωταρχικό στόχο να διευρύνει τα σύνορά του και να περιλάβει σ' αυτά ολόκληρο το ελληνικό έθνος²¹.

Το 1843, μάλιστα, εμφανίζεται και η λέξη κλειδί: ο αλυτρωτισμός, ο οποίος εκφράστηκε μέσω της «Μεγάλης Ιδέας». Ως γνωστόν, ο Ιωάννης Κωλέττης ήταν ο 'εφευρέτης' του όρου «Μεγάλη Ιδέα», στον οποίο έδωσε το εξής περιεχόμενο: «*Δια την γεωγραφικήν θέσιν η Ελλάς είναι το κέντρον της Ευρώπης. Ισταμένη και έχουσα εκ των δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν, προώρισται εκ της πτώσεως αυτής να*

¹⁸ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.18.

¹⁹ Το 1^ο Άρθρο του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου όριζε τα εξής: «*Η Ελλάς θέλει σχηματίσει εν Κράτος ανεξάρτητον και θέλει χαίρει όλα τα δίκαια, πολιτικά, διοικητικά και εμπορικά τα προσπεφυκόμενα εις εντελή ανεξαρτησίαν*».

²⁰ Την 1^η Ιανουαρίου 1822, το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος είχε διακηρύξει τη βούλησή του για «πολιτική ύπαρξη» και «ανεξαρτησία», κατά την Πρώτη Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου.

²¹ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.22.

φωτίση την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεως της την Ανατολήν. Το πρώτο μιν εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον. Εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας είδον πάντοτε τους πληρεξουσίου να συνέρχονται δια να αποφασίσωσιν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά περί της ελληνικής φυλής».

Με τη ρήση αυτή υποδηλώνεται καταφανώς η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τα στενόχωρα όρια του ελληνικού κράτους στον ευρύτατο χώρο του διάσπαρτου ελληνισμού²².

Όπως προαναφέραμε, οι αλύτρωτοι Έλληνες αποτελούσαν την κύρια πληγή του νεοσύστατου κράτους. Κύρια επιδίωξη της Μεγάλης Ιδέας ήταν η απελευθέρωση των περιοχών της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Θράκης και των Νήσων. Οι αγώνες για την εθνική αυτοτέλεια δεν είχαν ολοκληρωθεί. Αυτό σήμαινε ότι αργά ή γρήγορα θα ξεκινούσε η δεύτερη φάση²³ του ελληνικού Αγώνα.

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν την Ελληνική Επανάσταση του 1821, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, που περιελάμβανε ένα μικρό μόνο μέρος του Ελληνισμού στη Νότια Ελλάδα, από τη μια επιδίωκε την ανασυγκρότησή του και από την άλλη είχε ως στόχο την απελευθέρωση των αλύτρωτων πατρίδων.

Η πολιτική, πάντως της «Μεγάλης Ιδέας» συνάντησε κυρίως δύο μεγάλα εμπόδια: α) τα εκάστοτε αντίθετα συμφέροντα μιας ή περισσοτέρων από τις Μεγάλες Δυνάμεις - συμφέροντα συναρτώμενα με τη στάση της απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα γενικότερα και β) τον εθνικιστικό ανταγωνισμό των άλλων βαλκανικών κρατών, που από ένα σημείο και έπειτα έθεσαν επίσης ως προτεραιότητα την εδαφική τους διεύρυνση ιεκδικώντας συχνά τα ίδια εδάφη²⁴.

Από το 1830 μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι ελληνικές κυβερνήσεις αναζητούσαν ευκαιρίες για να προωθούν αυτό το μείζον εθνικό θέμα, μόνο όμως σε περιόδους κρίσεως του Ανατολικού Ζητήματος²⁵. Προσπαθούσαν, δηλαδή, να πλήξουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μόνο όταν είχε λάβει δράση εναντίον της και κάποια άλλη δύναμη.

Έτσι, ένα μέρος των υπόδουλων περιοχών απελευθερώθηκε και ενσωματώθηκε στον ελληνικό κορμό μέχρι τα μέσα σχεδόν του 19^{ου} αιώνα. Το 1864 ενσωματώθηκαν τα Ιόνια νησιά και το 1881 απελευθερώθηκε η Θεσσαλία με ένα μικρό μέρος της Ηπείρου.

Το 1912-1913 η Μακεδονία και η Ήπειρος βρήκαν την εθνική τους δικαίωση με τη μεγάλη απελευθερωτική εξόρμηση του ελληνικού στρατού στην διάρκεια των δύο Βαλκανικών Πολέμων. Η ιστορική εξέλιξη η οποία οδήγησε στη νικηφόρα προέλαση του 1912-1913 είχε περάσει όμως από ορισμένα δύσκολα στάδια, τα οποία αποτέλεσαν

²² Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1985, σελ. 405-406

²³ Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 1.

²⁴ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.146.

²⁵ Στο διάστημα 1830-1856 έλαβαν τρεις κρίσεις του Ανατολικού ζητήματος (Με τον όρο «Ανατολικό Ζήτημα» νοούνται οι προσπάθειες, από τους αρχαιότατους ακόμη χρόνους, για τον έλεγχο της Ανατολικής Λεκάνης της Μεσογείου και ιδιαίτερα των στενών του Ελλησπόντου και της γύρω περιοχής), ήτοι δύο τουρκο-αιγυπτιακές συρράξεις, το 1830-1833 και 1839-1841 και ο Κριμαϊκός Πόλεμος αρχικά το 1853 μεταξύ Ρωσίας -Τουρκίας, ενώ το 1854 εισήλθαν σ' αυτόν με το μέρος της Τουρκίας η Αγγλία, η Γαλλία και το Πεδεμόντιο.

κρίσιμες φάσεις του Ανατολικού Ζητήματος και συντάραξαν ολόκληρο τον ελληνισμό. Ειδικότερα, η τελευταία και σοβαρότερη όξυνση του Κρητικού Ζητήματος το 1896 σε συνδιασμό με την κρίσιμη καμπή του Μακεδονικού το 1895, οδήγησαν αναγκαστικά το ελληνικό κράτος στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του Απριλίου-Μαΐου 1897²⁶.

²⁶ Γενικό Επιτελείο Στρατού (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, ΓΕΣ 1993, σελ. 3.

3.1. Το Κρητικό Ζήτημα

Η Κρήτη, ως τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπήρξε μια από τις πιο κακοδιοικούμενες περιοχές. Η σκληρότητα των συνθηκών ζωής, οι κοινωνικές και φορολογικές καταπιέσεις και η ωμότητα των κατακτητών ήταν μερικοί από τους λόγους που ανακίνησαν το λεγόμενο Ανατολικό Ζήτημα από το 1770 κιόλας, από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη²⁷. Η επανάσταση αυτή ήταν η πρώτη εκδήλωση αγανάκτησης του κρητικού λαού απέναντι στο τουρκικό ζυγό.

Το Κρητικό Ζήτημα έγινε μέρος του Ανατολικού ουσιαστικά μετά την επανάσταση του 1821 και την ίδρυση του ελληνικού κράτους με περιορισμένα σύνορα. Μόλις ξέσπασαν οι πρώτες μάχες στην ηπειρωτική Ελλάδα, εμφανίστηκαν επαναστατικές εστίες στη Μεγαλόνησο –προσπάθειες καταδικασμένες να αποτύχουν λόγω της μεγάλης απόστασης μεταξύ Κρήτης και Ελλάδας και του σημαντικού ποσοστού μουσουλμανικού πληθυσμού. Ούτε η Φιλική Εταιρεία μπόρεσε να δράσει αποτελεσματικά εκεί, όσο κι αν προσπάθησε.

Έτσι, αν και το όνομά της ακούστηκε πολλές φορές στα τραπέζια των διαπραγματεύσεων, η Κρήτη αφενός μεν αποκλείστηκε από το νέο ελληνικό κράτος, αφετέρου δε απέκτησε με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1830) ειδικά προνόμια και προστασία από τη μουσουλμανική αυθαιρεσία, με την εγγύηση των τριών προστάτιδων δυνάμεων. Η Κρήτη σημειωτέον, έπαιξε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στον ανταγωνισμό των Δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και, φυσικά, στη χάραξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Στη νεοϊδρυθείσα Ελλάδα η αναμόχλευση του Κρητικού Ζητήματος σήμαινε ακόμα μια ευκαιρία για επανεξέταση και διεύρυνση των συνόρων. Ήταν άλλωστε γεγονός ότι όλοι οι Έλληνες αντιμετώπιζαν τα σύνορα του κράτους τους ως προσωρινά. Όταν όμως ο Κωλέττης έκανε το ευρωπαϊκό τουρ του, κατάλαβε ότι καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν επιθυμούσε να διαφοροποιήσει το status quo, για να παραχωρηθεί η Κρήτη στην Ελλάδα. Ο Όθωνας συζήτησε μάλιστα με την Αγγλία την προοπτική να αγοράσει το νησί από τους Τούρκους, αλλά πήρε αρνητική απάντηση.

Η κακοδιοίκηση του νησιού συνεχίστηκε και για τα επόμενα χρόνια. Οριστική λύση δεν φαινόταν να υπάρχει. Έτσι, η κατάσταση οδηγήθηκε αναπότρεπτα στην επανάσταση του 1866. Εκτός από την τουρκική κακοδιοίκηση, τον ξεσηκωμό βοήθησε, επίσης, ο απόηχος της ένωσης της Επτανήσου με την Ελλάδα, η ενοποίηση της Ιταλίας, που ενέπνευσε όλους τους καταπιεσμένους λαούς, οι φιλελεύθερες διακηρύξεις του Ναπολέοντα Γ΄ υπέρ της αρχής των εθνοτήτων και, φυσικά, η δράση των πανσλαβιστών και του Ρώσου πολιτικού, Ιγνατίεφ²⁸, που ήθελαν να επεκταθεί η Ελλάδα προς το Νότο, για

²⁷ Β. Λαούρδας, *Η επανάσταση των Σφακιανών και ο Δασκαλογιάννης κατά τα έγγραφα του Τουρκικού Αρχείου Ηρακλείου*, Κρητικά Χρονικά, 1947, Α', σελ. 275-290.

²⁸ Μετά από την ήττα της στον Κριμαϊκό πόλεμο, η Ρωσία προσπαθούσε να απαλλαγεί από τον αποκλεισμό της στο ζωτικότατο γι'αυτήν Εύξεινο Πόντο – μια κύρωση που της επιβλήθηκε από τη Συνθήκη των Παρισίων (1856). Ήθελε δηλαδή να ανακτήσει το κύρος της μεγάλης δύναμης και να στραφεί ξανά κατά της

να εγκαταλείψει τις προς βορράν διεκδικήσεις της -και δη τη Μακεδονία και τη Θράκη- προς όφελος των βαλκανικών λαών²⁹.

Από την Κρητική Επανάσταση του 1866 και μέχρι την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη το 1895, το Κρητικό Ζήτημα είχε διανύσει μια ενδιαφέρουσα πορεία με πολλούς επιμέρους σταθμούς όπως ο Οργανικός Νόμος του 1868, η Σύμβαση της Χαλεπάς το 1878, η Ατυχής Επανάσταση του 1889, καθώς και το Κίνημα της Αυτονομίας, υπό την ηγεσία του Μανούσου Κούνδουρου³⁰.

Όπως προκύπτει, λοιπόν, το Κρητικό Ζήτημα βρίσκεται στην κορυφή της διπλωματικής ατζέντας, ενώ συνιστά μια επίμαχη εκκρεμότητα στο τραπέζι των τακτικών διπλωματικών συνδιασκέψεων. Η ταύτισή του σε μεγάλο βαθμό με τμήμα του Ανατολικού Ζητήματος, και ειδικότερα με τις αιχμηρότερες πτυχές του, Αρμενικό και Μακεδονικό, συνεπάγεται την αυτοματική διεθνοποίησή του και οδηγεί κατά την κλιμάκωσή του, στα τέλη του 1896, στην ενεργό παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων³¹.

3.2. Οι παραμονές του πολέμου- Η Κρητική Επανάσταση του 1896

Η Κρήτη είχε επαναστατήσει για μια φορά ακόμα. Η νέα εξέγερσή της άρχισε στις 7 Μαΐου 1896 όταν ένοπλες κρητικές ομάδες πολιορκήσαν τον τουρκικό στρατό που είχε την έδρα του στο χωριό Βάμος του Νομού Χανίων. Πέντε ημέρες αργότερα οι Τούρκοι επεδόθησαν σε σφαγές, ιδίως μέσα στα Χανιά. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης (Πρωθυπουργός της Ελλάδας για το διάστημα 31 Μαΐου 1895 – 18 Απριλίου 1897) δεν είχε πρόθεση να βοηθήσει τον αγώνα της Μεγαλονήσου, και έτσι περιορίστηκε να απαντήσει, ότι θα έστελνε τον μικρό ελληνικό στόλο στην Κρήτη.

Η δημόσια γνώμη στην Ελλάδα είχε πάλι αναταραχθεί. Συλλαλητήρια αλληπάλληλα έδειχναν την απόφαση του ελληνικού λαού να βοηθήσει τους αγωνιζόμενους αδελφούς της Κρήτης. Ιδρύθηκε «Πολεμικό Κομιτάτο» με αρχηγό τον Πάνο Κορωναίο και συστήθηκε η οργάνωση «Κεντρική Επιτροπή των Κρητών» που έκαναν εράνους προκειμένου να συγκροτήσουν σώματα εθελοντών. Παράλληλα, με ιδιωτική πρωτοβουλία σχηματίστηκαν αντάρτικα σώματα, που άρχισαν να δρουν μέσα στις τουρκοκρατούμενες Μακεδονικές επαρχίες.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέσω της επιρροής που ασκούσε στους αλύτρωτους λαούς της περιοχής. Όμως με τη Συνθήκη των Παρισίων ήταν εγγυημένη συλλογικά από τις Δυνάμεις. Έτσι, η Ρωσία σταδιακά στράφηκε στον πανσλαβισμό, βάζοντας σε δεύτερη μοίρα το ρόλο της προστάτιδας των χριστιανών. (Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.379).

²⁹ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ.389-403.

³⁰ Ο Σφακιανός Πρωτοδίκης, Μανούσος Κούνδουρος υπήρξε μια από τις εξέχουσες προσωπικότητες της Κρήτης. Ήταν επικεφαλής του κινήματος των αυτονομιστών, ενώ οργάνωσε μυστικά ένοπλα σώματα, καθώς και τη λεγόμενη Κεντρική Επιτροπή Μεταπολιτεύσεως, με σκοπό την προετοιμασία επανάστασης για την αυτονομία της Κρήτης. (Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 396).

³¹ Νίκη Μαρωνίτη, *Πολιτική Εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880-1910*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009, σελ. 37-49.

Η Τουρκία ανησύχησε, άρχισε να απειλεί με πόλεμο, οι Δυνάμεις επενέβησαν και προσπάθησαν να καταπνίξουν την κρητική εξέγερση και τη δράση των ανταρτών στη Μακεδονία και η αναταραχή απλώνονταν από μέρα σε μέρα.

Αυτή είναι η πρώτη γενική εικόνα που παρουσίαζε η κατάσταση στην προκαταρκτική περίοδο του πολέμου του 1897. Με την πάροδο του χρόνου μετεβλήθη. Και λίγους μήνες αργότερα, η εικόνα είχε μεταβληθεί ως εξής:

Είχε αρχίσει να επικρατεί στην Αθήνα, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα, την ελεύθερη καθώς και την υπόδουλη, μια φιλοπόλεμη ατμόσφαιρα που έδινε την εντύπωση ότι ο ελληνικός λαός είχε καταληφθεί από αληθινή φρενίτιδα πολέμου. Η ατμόσφαιρα αυτή είχε δημιουργηθεί βασικά από τον ασίγαστο πόθο της απελευθέρωσης των αδελφών της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Κρήτης.

Από τη φιλοπόλεμη τούτη διάθεση υποδαύλιζαν, από το ένα μέρος η παρακρατική οργάνωση της «Εθνικής Εταιρείας» - η μυστηριώδης και ανεύθυνη, αλλά λαοφιλής και δυναμική οργάνωση - και από το άλλο μέρος ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄, με όλη την αυλή του και ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης με ολόκληρο σχεδόν το κόμμα του, το γυμνασμένο επί χρόνια στην πολιτική της δημαγωγίας³².

3.3. Το χρονικό του πολέμου

Μετά την πρόσκαιρη διακοπή των εχθροπραξιών, το καλοκαίρι του 1896, ο Ιανουάριος του 1897 έρχεται με βίαιες εξελίξεις, οι οποίες περιλαμβάνουν αδικοπραγίες και επιθέσεις Τούρκων εναντίον χριστιανών. Σε όλη τη διάρκεια του Ιανουαρίου σημειώθηκαν επιθέσεις από πλευράς τούρκικων δυνάμεων, κυρίως στην ευρύτερη περιοχή των Χανίων.

Τα γεγονότα στην Κρήτη είχαν μεγάλο αντίκτυπο στην Ελλάδα. Η κοινή γνώμη - για ακόμη μια φορά - και η αντιπολίτευση απαίτησαν από την Κυβέρνηση τη λήψη μέτρων. Η έξαψη έφτασε στο κατακόρυφο όταν στις 25 Ιανουαρίου ο Γενικός Πρόξενος Χανίων, Νικόλαος Γεννάδης, τηλεγραφούσε ότι «*η πυρκαγιά και η σφαγή θα εξολοθρεύσει όλους τους χριστιανούς*». Όλα αυτά ανάγκασαν την Κυβέρνηση, που μέχρι τις 23 Ιανουαρίου δήλωνε ότι ελπίζει σε ειρηνικό διακανονισμό του Κρητικού από μέρους των Δυνάμεων, να μετατρέψει τη στάση της και να λάβει τα ενδεικνυόμενα μέτρα.

Έτσι, η κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη αποφάσισε να στείλει στην Κρήτη τμήμα του ελληνικού στόλου. Ωστόσο, η δράση των ελληνικών πολεμικών πλοίων, τα οποία τελούσαν υπό τις διαταγές του Γενικού Προξένου Γεννάδη, περιορίστηκε στην προστασία των άμαχων χριστιανών.

Η κατάσταση κλιμακώθηκε τους δύο επόμενους μήνες. Με την έγκριση της τουρκικής κυβέρνησης, οι στόλοι των Μεγάλων Δυνάμεων καταφθάνουν με τους στόλους τους και αποβιβάζουν τα αγήματά τους στις κυριότερες πόλεις του νησιού, ενώ πιέζουν με διάφορους τρόπους την ελληνική κυβέρνηση να αποσύρει τα στρατεύματά της,

³² Γεώργιος Ρούσσοσ, *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974 (τόμος τέταρτος)*, Ελληνική Επιμορφωτική Εστία, Αθήνα 1975, σελ. 493.

προσφέροντας στο διαπραγματευτικό τραπέζι των συνομιλιών Τουρκίας - Ελλάδας την αυτονομία της Κρήτης και την εφαρμογή νέου οργανικού πολιτεύματος.

Στο μεταξύ, το ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί στα βόρεια σύνορα, στη Θεσσαλία, εκεί όπου η ελληνική και τουρκική πλευρά συγκεντρώνουν στρατεύματα. Σαν να μην έφτανε η άκαιρη στρατιωτική της ανάμιξη στην Κρήτη, η ελληνική κυβέρνηση από τις αρχές Απριλίου ενεπλάκη και σ' έναν απελπισμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο.

Η Τουρκία της κήρυξε τον πόλεμο στις 06 Απριλίου / 18 Απριλίου 1897 (νέο ημερολόγιο)³³ και τελικά μέσα σε πολύ λίγες μέρες απέκρουσε εύκολα τους Έλληνες στρατιώτες που πολεμούσαν, υπό το διάδοχο Κωνσταντίνο, στη Μελούνα, στα Φάρσαλα και στο Δομοκό³⁴. Αντίστοιχα, στο μέτωπο της Ηπείρου, οι ελληνικές δυνάμεις υποχώρησαν και οχυρώθηκαν στη Φιλιππιάδα, παρά τις αρχικές επιτυχίες.

Η τελική συνθήκη υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη την 22 Νοεμβρίου / 04 Δεκεμβρίου 1897 (νέο ημερολόγιο), η οποία προέβλεπε ριζική τροποποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων στη Θεσσαλία. Στον οικονομικό τομέα, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καταβάλλει στην Τουρκία αποζημίωση ύψους 4.000.000 λιρών Τουρκίας, ενώ της επιβλήθηκε Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (Δ.Ο.Ε.) προκειμένου να εξασφαλισθεί ότι θα ήταν συνεπής στις υποχρεώσεις της προς τους ξένους πιστωτές, οι οποίοι, ως επί το πλείστον, ήταν Γερμανοί.

Όσον αφορά το Κρητικό Ζήτημα, οι Κρήτες εγκατέλειψαν το αίτημα της ένωσης και περιορίστηκαν στην αυτονομία, η οποία έγινε αποδεκτή από την Τουρκία. Ως Ύπατος Αρμοστής στην Κρήτη, διορίστηκε ο Πρίγκηπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιός του Γεωργίου Α', ο οποίος αποβιβάστηκε στο νησί την 09 Δεκεμβρίου / 22 Δεκεμβρίου 1898 (νέο ημερολόγιο).

3.4. Ο Πόλεμος του 1897 υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής

Ο πόλεμος του 1897 αποτελεί για τη χώρα μας την πρώτη μεγάλη πολεμική της εμπλοκή, αφότου απέκτησε την εθνική της ανεξαρτησία. Με δεδομένο, όμως, το γεγονός των περιορισμένων της συνόρων και της ύπαρξης αλύτρωτων πληθυσμών, ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος αποτελεί τη συνέχεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Είναι, θα λέγαμε, η δεύτερη φάση του Ελληνικού Αγώνα. Μπορεί, βέβαια, ο Πόλεμος να κατέληξε σε μια μεγάλη ήττα, αλλά ακολούθησε η μεγάλη επιτυχία των Βαλκανικών πολέμων.

³³ Τη νύκτα της 5^{ης} του μηνός Απριλίου εκλήθη ο Έλληνας πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη από τον Τούρκο Υπουργό Εξωτερικών, ο οποίος του επέδωσε «Διακοίνωση Ρηματική», που έλεγε ότι «ένεκα των αρξαμένων υπό της Ελλάδος εχθροπραξιών κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας» διακόπτονταν οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών. Η επίδοση της ανωτέρω διακοίνωσης έγινε αργά τη νύχτα, ενώ από το απόγευμα, ώρα 15.30, είχε διαταχθεί ο Ετέμ Πασάς να αρχίσει τις εχθροπραξίες. [Γεώργιος Ρούσσοσ, *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974 (τόμος τέταρτος)*, Ελληνική Επιμορφωτική Εστία, Αθήνα 1975, σελ. 514].

³⁴ Λένα Διβάνη, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 402-403.

Για να εξετάσουμε διεξοδικά τα αίτια της μεγάλης αυτής ήττας, είναι απαραίτητο να προσεγγίσουμε τα γεγονότα υπό το πρίσμα της Υψηλής Στρατηγικής. Η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδας, κατά τον πόλεμο του 1897, έχει να κάνει με τη χρησιμοποίηση όλων των διαθέσιμων μέσων όπως διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά για την επίτευξη του πολιτικού αντικειμενικού σκοπού, που δεν ήταν άλλος από την απελευθέρωση των αλύτρωτων Ελλήνων.

3.4.1. Στρατιωτική Στρατηγική

Σε αντιστοιχία με την Ελληνική Επανάσταση του 1821, έτσι και στον πόλεμο του 1897 διαπιστώνουμε ασυμμετρία δυνάμεων. Από τη μια, έχουμε -παρά τα σημάδια παρακμής της- μια οργανωμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, που κατά καιρούς καταφέρνει και βρίσκει δυνατούς συμμάχους. Από την άλλη, έχουμε μια μικρή Ελλάδα, η οποία αν και έχουν περάσει 67 χρόνια από την ανεξαρτησία της, πασχίζει ακόμα να σταθεί στα πόδια της³⁵, ενώ έχει πάντα κατά νου τους αλύτρωτους πληθυσμούς, τόσο στο βορρά, όσο και στο νότο.

Από τη στιγμή, όμως, που η Ελλάδα παίρνει ενεργό ρόλο στο θέμα του Κρητικού Ζητήματος και ταυτόχρονα ανοίγει μέτωπο στα βόρεια σύνορά της, ο πόλεμος και κατά συνέπεια η χρήση ένοπλης βίας, υπό όρους υψηλής στρατηγικής, έμοιαζε η μόνη διέξοδος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ένοπλη βία στον πόλεμο δεν είναι αυτοσκοπός, αντίθετα στόχος είναι η κάμψη της θέλησης της μίας πλευράς, ώστε να αποδεχθεί τους πολιτικούς στόχους της άλλης πλευράς. Συνεπώς, στην περίπτωση του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897, η Ελλάδα επεδίωξε να πείσει με όσες δυνάμεις διέθετε, την Οθωμανική Αυτοκρατορία για να καταφέρει την απελευθέρωση των υπόδουλων ακόμα ελληνικών πληθυσμών.

Οι πρώτες συγκρούσεις υπήρξαν ευνοϊκές για τους Έλληνες, αλλά μια πιο ψύχραιμη σύγκριση των δύο αντίπαλων δυνάμεων, είναι δυνατόν να μας καταδείξει τη βέβαιη ήττα της Ελλάδας. Οι Τούρκοι υπερτερούσαν σε όλους τους στρατιωτικούς τομείς, αντίθετα ο ελληνικός στρατός υστερεί, τόσο αριθμητικά, όσο και στην οργάνωση, την εκπαίδευση και στον οπλισμό.

3.4.2. Οικονομία του πολέμου

Για να εξετάσουμε τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο ή Ατυχή Πόλεμο ή Πόλεμο των τριάντα ημερών, υπό το πρίσμα της υψηλής στρατηγικής στο επίπεδο οικονομίας του πολέμου, είναι απαραίτητο να μελετήσουμε τις τουρκικές και ελληνικές δυνάμεις, τις ιδιομορφίες και δυνατότητές τους.

Τουρκικές Δυνάμεις

Ξεκινώντας με τον τουρκικό στρατό, αξίζει να αναφέρουμε ότι από την περίοδο του Ρωσοτουρκικού Πολέμου του 1877-1878, δεν είχε παρατηρηθεί κάποια βελτίωση στον τομέα της οργάνωσης. Για το λόγο αυτό, ο Σουλτάνος, ο οποίος ήταν θαυμαστής του Στρατιωτικού Οργανισμού της Γερμανίας, ζήτησε από τον Αυτοκράτορα Γουλιέλμο Α΄ και

³⁵ Τα δημοσιονομικά της Ελλάδας βρίσκονταν σε κακή κατάσταση, οι συνθήκες χειροτέρεψαν το 1893 και η χώρα αντιμετώπισε το φάσμα της χρεωκοπίας (Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 226).

πέτυχε να αναλάβουν το έργο της αναδιοργάνωσης του Γερμανοί αξιωματικοί. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον νέο Οργανισμό, Γενικός Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν ο Σουλτάνος, ο οποίος ενασκούσε τη διοίκηση με τα αρμόδια όργανα.

Ο στρατός της Τουρκίας αποτελούνταν από επτά στρατιές και τρεις ανεξάρτητες μεραρχίες. Το έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαιρέθηκε σε επτά στρατιωτικές περιφέρειες (σρατιές), που ονομάζονταν Ορδού. Οι έδρες των στρατιών ήταν οι εξής: 1) Κωνσταντινούπολη, 2) Αδριανούπολη, 3) Θεσσαλονίκη, 4) Ερζιντάν, 5) Δαμασκός, 6) Βαγδάτη και 7) Σανά (πρωτεύουσα της Υεμενης). Οι ανεξάρτητες μεραρχίες είχαν έδρες: Μεραρχία Χετζάζης στη Μέκκα, Μεραρχία Τριπόλεως στην Τρίπολη και Μεραρχία Κρήτης στα Χανιά.

Στις έξι πρώτες περιφέρειες περιλαμβάνονταν τρεις κατηγορίες οπλιτών: Τακτικού Στρατού (Νιζάμ), Εφέδρων (Ρεδίφ) και εθνοφρουρών (Μουσταφίζ). Η θητεία που ήταν υποχρεωτική για όλους σχεδόν τους Μωαμεθανούς, άρχιζε με τη συμπλήρωση του εικοστού έτους και διαρκούσε είκοσι έτη, ως εξής: 6 έτη για τον Τακτικό Στρατό από τα οποία τα 3 έτη εφεδρεία αυτού (Ιχριάδ), 8 έτη στην εφεδρεία δεύτερης σειράς και 6 έτη στην Εθνοφρουρά. Ενδιαφέρον σημείο είναι ότι οι χριστιανοί εξαγόραζαν τη θητεία αυτή με πληρωμή.

Το σύνολο δυνάμεως του Τακτικού Στρατού ανερχόταν σε 471.20 άντρες. Από αυτούς οι 399.808 άντρες (21.634 αξιωματικοί και 378.174 οπλίτες) ήταν παρόντες. Σπουδαίο, επίσης, στοιχείο δυνάμεως του τουρκικού στρατού ήταν το άτακτο ιππικό, που ονομαζόταν χαμηδιέ. Αυτό στρατολογούνταν από άντρες των νομαδικών φυλών (Κούρδων και Αράβων) των περιφερειών: Βαγαζίτ, Ερτζίζ, Μαρτίν, Ουφά, Σεβαστείας και άλλων κοντά στα ρωσικά σύνορα.

Όσον αφορά το ναυτικό, ο τουρκικός στόλος περιελάμβανε, επτά θωρηκτά³⁶, οκτώ κορβέτες³⁷ και τρία γεφυροσκάφη, με θώρακα. Επιπλέον, τρία θωρηκτά χωρίς ισχυρό θώρακα, επτά κορβέτες, δύο καταδρομικά, είκοσι εννέα τορπιλοβόλα. Ακόμη, δέκα πολεμικά πλοία διαφόρων τύπων και εβδομήντα εννέα άλλα βοηθητικά πλοία.

Στο εγγύς παρελθόν ο στόλος αυτός, ο οποίος ερχόταν μετά τον Αγγλικό, παραμελήθηκε τελείως μετά το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο 1877-1878, απαγορεύτηκε η έξοδος των μεγάλων πλοίων από τον Κεράτιο Κόλπο, με συνέπεια να απολέσει τη μαχητική του ισχύ. Ο τουρκικός στόλος υπερείχε σε αριθμό σκαφών και εκτόπισμα από τον ελληνικό, υστερούσε όμως σε θωρακιση, ταχύτητα και ικανότητα προσωπικού.

Η γενική και η στρατιωτική εκπαίδευση των Τούρκων ήταν κατώτερη των ευρωπαϊκών στρατών, όμως οι διοικητές των σχηματισμών και οι αξιωματικοί των επιτελείων είχαν σχεδόν όλοι θεωρητικό μόρφωση, καθώς και πολεμική πείρα, λόγω της συμμετοχής τους στο Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (1878). Γενικότερα, ο τουρκικός στρατός, αφού οργανώθηκε, εκπαιδεύτηκε και εξοπλίστηκε υπό την εποπτεία των Γερμανών, απέκτησε ικανοποιητικό επίπεδο εκπαίδευσης και την ικανότητα για τη διεξαγωγή ενός επιτυχούς πολέμου.

³⁶ Το θωρηκτό είναι (σχετικά) μεγάλο θωρακισμένο πολεμικό πλοίο. Ο κύριος οπλισμός του αποτελείται από βαρέα πυροβόλα, μεγάλου διαμετρήματος. Κατά τη διάρκεια του τέλους του 19ου αιώνα και (μέχρι) τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, το θωρηκτό ήταν ο ισχυρότερος τύπος πολεμικού πλοίου.

³⁷ Κορβέτα είναι τύπος πολεμικού πλοίου, το οποίο κατά την εποχή των ιστιών ήταν πλοίο με εκτόπισμα μέχρι 400 τόνων, με πλήρη ιστιοφορία και οπλισμό 25 πυροβόλα επί του καταστρώματος.

Το σύστημα της προσκλήσεως ήταν απλούστατο. Μόλις κοινοποιούνταν η διαταγή επιστρατεύσεως, οι πρόεδροι των χωριών συνάθροιζαν τους προσκαλούμενους άντρες και τους οδηγούσαν στην έδρα του λόχου στον οποίο ανήκαν επιστρατευτικώς. Στη συνέχεια, ο λοχαγός μετά τη συγκέντρωση και εξέταση, τους οδηγούσε στην έδρα του τάγματος, όπου παραλάμβαναν τον ιματισμό και τον οπλισμό. Έτσι, η Τουρκία, με αρκετή ταχύτητα και τις μικρότερες δυνατές δαπάνες, μπορούσε να επιστρατεύσει τις δυνάμεις της.

Τα τελευταία είκοσι έτη προ του πολέμου του 1897, η Τουρκία βρέθηκε στην ανάγκη να προβεί σε διαδοχικές επιστρατεύσεις, ως εξής: το 1880, 1885, 1895 και 1896, κατά τις οποίες διαπιστώθηκαν δυσχέρειες, που αφορούσαν στον ιματισμό, την εξάρτηση, τον οπλισμό και τη μεταφορά των αντρών στους χώρους συγκεντρώσεως.

Κατά την επιστράτευση του 1897, ωστόσο, η Τουρκία αντιμετώπισε επιτυχώς τα υπάρχοντα οικονομικά προβλήματα με την εξεύρεση των απαιτούμενων ποσών από διάφορα ταμεία (συντάξεων, αγροτικών κ.λπ.). Επίσης, η προσέλευση των εφεδρων υπήρξε ικανοποιητική, έτσι ώστε τα αποτελέσματα αποδείχθηκαν ανώτερα των προσδοκιών της³⁸.

Ελληνικές Δυνάμεις

Όταν κηρύχθηκε η Ελληνική Επανάσταση το 1821, δεν υπήρχαν στην Ελλάδα οργανωμένα στρατιωτικά τμήματα. Το πρώτο τακτικό σώμα συγκροτήθηκε το Ιούνιο 1821, από το Δημήτριο Υψηλάντη, αλλά συγκρότηση τακτικού Ελληνικού Στρατού, με βάση τις αρχές και μεθόδους των σύγχρονων ευρωπαϊκών στρατών, έγινε από το 1822 και μετέπειτα.

Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας (1828-1831), αναδιοργάνωσε το στρατό και καθιέρωσε την υποχρεωτική στρατολογία (1829), η οποία όμως στην πραγματικότητα δεν εφαρμόστηκε.

Κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα (1833-1862), η οργάνωση του στρατού υπέστη πολλές τροποποιήσεις. Μόνο το 1861 έγινε σημαντική νομοθετική εργασία για ρύθμιση διαφόρων θεμάτων του στρατού, όπως περί προαγωγής, κατατάξεως αξιωματικών, Μετοχικού Ταμείου Στρατού κ.λπ.

Με την άνοδο στο θρόνο του Βασιλιά Γεωργίου του Α΄ (1863-1913), η κατάσταση ελάχιστα βελτιώθηκε. Έτσι η Ελλάδα βρέθηκε ανέτοιμη στρατιωτικά σε όλες τις περιστάσεις μέχρι και το 1897, κυρίως κατά την Κρητική Επανάσταση 1866-1869, το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο 1877-1878, κατά την επιστράτευση και τον αποκλεισμό της Ελλάδας (1885-1886) και τέλος κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.

Με τις τροποποιήσεις που επήλθαν από το 1864 μέχρι το 1897, η δύναμη του στρατού κατά την ειρήνη ανήλθε σε 14.109 άντρες. Στη σύνθεσή του περιλάμβανε: έξι τάγματα Πεζικού (των 6 λόχων), τέσσερα τάγματα Ευζώνων (των 5 λόχων), μια ιππαρχία (των 5 ιλών), ένα τάγμα Πυροβολικού (των 6 λόχων) και ένα τάγμα Σκαπανέων (των 3 λόχων).

³⁸ Γενικό Επιτελείο Στρατού (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, ΓΕΣ 1993, σελ. 68-76

Η μείωση της αριθμητικής δυνάμεως του στρατού ήταν μια πραγματικότητα και η αποδυνάμωση αυτή είχε την πηγή της, σε σημαντικό βαθμό, στους προϋπολογισμούς του Κράτους και στη συμπίεση των σχετικών κονδυλίων δαπανών. Συνέπεια των οικονομικών αυτών ήταν η εμφάνιση των λεγόμενων ‘νεκρών μονάδων’ και η ανυπαρξία στρατοπέδων.

Όσον αφορά τα στρατιωτικά στελέχη και την εκπαίδευσή τους, η εικόνα που παρουσιάζουν εκείνη την περίοδο δεν είναι και τόσο ικανοποιητική. Παρά την ύπαρξη στρατιωτικών σχολείων, οι περισσότεροι αξιωματικοί αγνοούσαν το έδαφος του πιθανού πεδίου μάχης³⁹.

Για την απίστευτη, τη σχεδόν εγκληματική έλλειψη προπαρασκευής των ενόπλων μας δυνάμεων μας έχουμε εντυπωσιακές μαρτυρίες. Ο Θεόδωρος Πάγκαλος, ο μετέπειτα αρχιστράτηγος του ιστορικού στρατού του Έβρου, δίνει την ακόλουθη εικόνα: «*Η κατάσταση του στρατού μας ήτο οικτρά, υφ’ όλας τας απόψεις. Τα στελέχη του πεζικού, εκτός ολίγων υπολοχαγών των σχολών Ευελπίδων και υπαξιωματικών, ήσαν τελείως αμαθή και ανίκανα. Η μεγίστη πλειοψηφία των ανωτέρων αξιωματικών απετελείτο από τους γνωστούς αγαθούς τύπους της ‘κόκκινης κάλτσας’ των οποίων η στρατιωτική μόρφωσις περιωριζέτο εις την τακτικήν της καταδιώξεως ληστών, φυγοδίκων και ζωοκλεπτών. Το πεζικόν, ‘η βασίλισσα της μάχης’, εθεωρείτο όπλον δευτερεύον εις το περίεργον αυτό κράτος... Η εκτέλεσις ασκήσεως βολής -το κυριότερον έργον του πυροβολικού- ήτο τελείως παραμελημένη, δια λόγους οικονομίας των πυρομαχικών, και υπήρξαν πλείστοι αξιωματικοί, οι οποίοι δια πρώτης φοράν έρριψαν κανονιά εις το πεδίον της μάχης!*»⁴⁰

3.4.3. Εσωτερική Πολιτική

Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα, την περίοδο που εξετάζουμε, έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων. Η εξέγερση της κοινής γνώμης, μετά τις βιαιότητες των Τούρκων εις βάρος των χριστιανών της Κρήτης, ανάγκασε την τότε ελληνική Κυβέρνηση να απευθυνθεί στις Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις και να ζητήσει την επέμβασή τους.

Παράλληλα, στη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αξίζει να αναφέρουμε τη δράση της «Εθνικής Εταιρείας», η δραστηριοποίηση της οποίας συνέπεσε με την αναζωπύρωση του Κρητικού Ζητήματος.

Πιο συγκεκριμένα, στις 12 Νοεμβρίου 1894 ιδρύθηκε στην Αθήνα ο πυρήνας μιας οργανώσεως με την επωνυμία «Εθνική Εταιρεία». Σκοποί της ήταν η αναβάθμιση του στρατεύματος, η αναζωπύρωση του εθνικού φρονήματος και η ενίσχυση των υπόδουλων αδελφών.

Ιδρυτές της Εταιρείας ήταν δεκαπέντε αξιωματικοί με βαθμό όχι μεγαλύτερο του Υπολοχαγού και μέχρι τις 4 Σεπτεμβρίου 1895 τα μέλη της προέρχονταν αποκλειστικά από τις τάξεις των κατώτερων αξιωματικών. Στη συνέχεια, όμως, συμπεριέλαβε με

³⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993, σελ. 68-76 και σελ. 76-99.

⁴⁰ Γεώργιος Ρούσσοσ, *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974 (τόμος τέταρτος)*, Ελληνική Επιμορφωτική Εστία, Αθήνα 1975, σελ. 512.

τροποποίηση του καταστατικού της και ανώτερους αξιωματικούς καθώς και πολιτικούς, κληρικούς και ιδιώτες, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του κύκλου δραστηριοτήτων της και την επέκταση της σε πολιτικά εσωτερικά ζητήματα της χώρας.

Η «Ανώτατη Αρχή» της οργανώσεως αποκαλούνταν κατά το πρότυπο της Φιλικής εταιρείας, η «Αόρατος Δύναμις», και θεσπίστηκαν για τα μέλη βαθμοί «αδελφών» και «εταίρων», απόκρυφοι τύποι μνήσεως, καθώς και απειλές και ποινές για τους προδότες.

Η Εθνική Εταιρεία, καθώς και άλλες οργανώσεις που δρούσαν ταυτόχρονα, είχαν μεγάλη διάδοση και ανταπόκριση στον Ελληνισμό, λόγω των ειδικών συνθηκών που επικρατούσαν στη Βαλκανική. Την άνοιξη του 1896 αριθμούσε 3.185 μέλη (οργανωμένα σε τμήματα), στα οποία συγκαταλέγονταν σπουδαίες προσωπικότητες του ελληνικού κόσμου.

Δυστυχώς, όμως, με την πάροδο του χρόνου άρχισε να υποκαθιστά το Κράτος σ' όλες του τις εκδηλώσεις και να παραλύει την ισχύ του, δρώντας ανεξάρτητα και αντίθετα από αυτό⁴¹.

3.4.4. Εξωτερική Νομιμοποίηση

Η πολιτική των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στη Βαλκανική μέχρι τις παραμονές του πολέμου του 1897 κατευθυνόταν από τις ίδιες παραδοσιακές αρχές που επί σειρά δεκαετιών ρύθμιζαν το Ανατολικό Ζήτημα. Είχε διατηρηθεί το δόγμα της διατηρήσεως της υφιστάμενης καταστάσεως (status quo) το οποίο εφαρμοζόμενο στην πράξη, αποδείχθηκε η αποτελεσματικότερη διέξοδος της ευρωπαϊκής διπλωματίας από τις κατά καιρούς κρίσεις του Ανατολικού Ζητήματος.

Έτσι και στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οι δυνάμεις που εμπλέκονταν στη Βαλκανική (Αγγλία, Ρωσία, Αυστρία, Γερμανία, Ιταλία και Γαλλία) υποστήριζαν τη διατήρηση του νομικού καθεστώτος που είχε καθορίσει το Συνέδριο του Βερολίνου (1878), παράλληλα, όμως, φρόντιζαν με κάθε τρόπο για την προώθηση των συμφερόντων τους στην περιοχή.

Αυτή η πάγια και ομόφωνη πολιτική στάση των μεγάλων Ευρωπαϊκών Κρατών, είχε ως αποτέλεσμα την παράταση της ζωής της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ συγχρόνως αποτελούσε ένα πολύ σοβαρό εμπόδιο για την απελευθέρωση του υπόδουλου Ελληνισμού. Επιπλέον, διαιώνιζε τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, ενώ παράλληλα ευνοούσε την ανάπτυξη της προπαγανδιστικής δράσεως των άλλων Βαλκανικών Κρατών που προετοίμαζαν επέκτασή τους σε τουρκοκρατούμενα ελληνικά εδάφη.

Ο κρυφός ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων στη Βαλκανική είχε προσλάβει μια ιδιαίτερη οξύτητα, λόγω της ανοιχτής αντιπαραθέσεως που είχαν μεταξύ τους σε άλλες γεωγραφικές περιοχές, όπως η Αφρική, το Αφγανιστάν, η Περσία, η Κίνα κ.λπ., όπου εφάρμοζαν καθαρή αποικιοκρατική πολιτική. Ιδιαίτερη ένταση προσλάμβανε, ο ναυτικός ανταγωνισμός της Μεγάλης Βρετανίας και της Γερμανίας ο οποίος, σε συνάρτηση με το Ανατολικό Ζήτημα, κινδύνευε να ανατρέψει την ομαλότητα στην Ευρώπη.

⁴¹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993, σελ. 31.

Σε όλη τη διάρκεια των πολιτικών και στρατιωτικών αναταράξεων, που προηγήθηκαν και ακολούθησαν τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897, οι Μεγάλες Δυνάμεις, αρχικά, περιορίστηκαν στην ανάκληση του ελληνικού στρατού από την Κρήτη και έπειτα την αποδοχή από την πλευρά της ελληνικής κυβερνήσεως, της αυτονομίας της Κρήτης⁴².

Η ικανοποίηση του ενωτικού αιτήματος της Κρήτης με την μητέρα – πατρίδα εξακολουθούσε να αποτελεί μέρος του Ανατολικού Ζητήματος και μοιραία να αποτελεί καίριο θέμα στο πλέγμα της διεθνούς ισορροπίας μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

3.4.5. Διπλωματία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι ελληνικές κυβερνήσεις εστίαζαν το ενδιαφέρον της εξωτερικής τους πολιτικής στις άμεσες εδαφικές προσκτήσεις. Με γνώμονα τη λύτρωση των υπόδουλων ακόμα Ελλήνων, υπό μεγάλη μάλιστα λαϊκή πίεση, καθόριζαν την τακτική τους απέναντι στους άλλους .

Προς αυτήν, λοιπόν, την κατεύθυνση κινήθηκε και η πολιτική στάση του Υπουργού Εξωτερικών, Αλέξανδρου Σκουζέ. Έτσι, στις αρχές του 1897 και συγκεκριμένα στις 29 Ιανουαρίου /10 Φεβρουαρίου 1897, ο Σκουζές έκανε διάβημα στις Μεγάλες Δυνάμεις εκθέτονάς τους την υπόθεση της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα και τρεις μέρες αργότερα στάλθηκε στο νησί μια δύναμη ελληνικού στρατού για να καταλάβει το νησί στο όνομα του βασιλιά Γεωργίου Α΄.

Λίγες μέρες μετά, οι Δυνάμεις αποβίβασαν αγήματα ναυτών, κήρυξαν τον αποκλεισμό του νησιού και κάλεσαν την Ελλάδα να αποσύρει το στρατό της. Η ελληνική κυβερνηση, όμως, αρνήθηκε να συμμορφωθεί με αυτό το αίτημα. Αυτή η περιφρονητική ενέργεια είχε συνέπεια να αντιδράσει έντονα η Γερμανία, η οποία θα προτιμούσε σίγουρα να πιεστεί ο βασιλιάς και να αναγκαστεί να παραιτηθεί, υπέρ του διαδόχου πρίγκιπα Κωνσταντίνου που ήταν γερμανόφιλος.

Ωστόσο, η πρόταση της Γερμανίας για αποκλεισμό του Πειραιά και άλλων λιμανιών απορρίφθηκε από τη Βρετανία. Οι Δυνάμεις υιοθέτησαν τη γαλλική πρόταση που ασπάστηκε και η Ρωσία και είχε να κάνει με τη δημιουργία αυτόνομου καθεστώτος στην Κρήτη, χωρίς όμως να πάψει να αποτελεί τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Τούρκοι αποδέχτηκαν κατά βάση την πρόταση. Η απάντηση όμως της ελληνικής πλευράς ήταν διφορούμενη, ήταν μεν πρόθυμη να αποσύρει τα πλοία της, ήθελε όμως να παραμείνουν οι δυνάμεις της στο νησί για την τήρηση της τάξης⁴³.

Οι πολύπλοκοι διπλωματικοί ελιγμοί των Δυνάμεων, καθώς και η τεταμένη κατάσταση μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας οδήγησαν μοιραία στην σύγκρουση. Η Ελλάδα δεν διέθετε τα μέσα να ακολουθήσει μια δυναμική εξωτερική πολιτική αντίθετη προς την πολιτική των συνασπισμένων Δυνάμεων και αυτό αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος.

⁴² Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993, σελ. 308.

⁴³ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989 σελ. 230-233.

3.5. Συμπεράσματα

Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1897, δοκιμάστηκαν όλες οι εθνικές δυνάμεις οι οποίες όπως αποδείχτηκαν ήταν ανέτοιμες να αναλάβουν την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» που δεν ήταν άλλη από την απελευθέρωση των αλύτρωτων ακόμη Ελλήνων από τον οθωμανικό ζυγό. Η Ελλάδα εισήλθε στον πόλεμο του 1897 απροετοίμαστη, με έναν στρατό ανοργάνωτο, ολιγάριθμο και ουσιαστικό ανίκανο για εκστρατεία.

Η μεγάλη έλλειψη στελεχών, η μη εκγύμναση ολόκληρου του ικανού για στράτευση ανθρώπινου δυναμικού της χώρας, η ανυπαρξία οργάνωσης του στρατού προς εκστρατεία, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και ασκήσεως του στρατεύματος στην τακτική της μάχης, αλλά και οι σοβαρές ελλείψεις σε οπλισμό και μέσα, επηρέασαν αρνητικά τη μαχητική ικανότητα του στρατού και αποτέλεσαν τα κύρια αίτια της αποτυχίας των επιχειρήσεων.

Μολονότι ο πόλεμος κηρύχθηκε από την Τουρκία, αυτός προκλήθηκε στην ουσία από την Ελλάδα, εξαιτίας της στάσης της στο λεγόμενο «Κρητικό Ζήτημα», αλλά και του πολεμικού παραληρήματος που είχε καταλάβει τότε Κυβέρνηση και λαό, χωρίς ωστόσο αυτό να δικαιολογείται από τον υπάρχοντα συσχετισμό δυνάμεων. Η έλλειψη της απαραίτητης πολιτικής ωριμότητας αφενός και το κομματικό πάθος αφετέρου, συνεργάστηκαν για να ρίξουν τη Χώρα στην οδυνηρή περιπέτεια του πολέμου.

Αυτό ίσως να αποφευγόταν, αν η τότε πολιτική Ηγεσία δεχόταν ως προσωρινή λύση την αυτονομία της Κρήτης και δεν επέμενε στην ένωσή της με την Ελλάδα. Απόφαση στην οποία εξαναγκάστηκε από την αντιπολίτευση και την Εθνική Εταιρεία, που υποκινούσαν οχλοκρατικές διαδηλώσεις στην Αθήνα και απειλούσαν την Κυβέρνηση με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, σε περίπτωση που δεχόταν τη λύση της αυτονομίας.

Ο μόνος, ωστόσο, υπεύθυνος φορέας για τις τύχες του Έθνους πρέπει να είναι η εκάστοτε νόμιμη Κυβέρνηση. Η δημιουργία σωματείων και εταιρειών, που λειτουργούν με μυστικά καταστατικά και τους επιτρέπεται να αποκτούν επικίνδυνα μεγάλη ισχύ, αποτελεί σύμπτωμα κρατικής αποσυνθέσεως, που μπορεί να οδηγήσει σε απροσμέτρητες εθνικές συμφορές, όπως δυστυχώς συνέβη και κατά το 1897.

Αλλά και στον τρόπο διεθύνσεως και διεξαγωγής των πολεμικών επιχειρήσεων η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία δεν κατόρθωσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των περιστάσεων. Οι ανώτερες διοικήσεις, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, φάνηκαν και αυτές κατώτερες της αποστολής τους, ανίκανες να αναπτύξουν την απαιτούμενη πρωτοβουλία και να εμπνεύσουν τον ενθουσιασμό στους διοικούμενούς τους. Ο Στόλος έμεινε αδρανής και δυστυχώς η υπεροπλία στη θάλασσα ανεκμετάλλευτη. Αποτέλεσμα όλων αυτών υπήρξε η υποχώρηση, ο πανικός, η σύγχυση και τέλος η ήττα.

Από τη σκληρή, όμως, αυτή δοκιμασία προέκυψαν και θετικά στοιχεία, αφού αντλήθηκαν τα ορθά διδάγματα, που έμελλε να οδηγήσουν στην εθνική ανάταση και τους θριάμβους του 1912-1913. Κατανοήθηκε, δηλαδή, από τους ιθύνοντες ότι χωρίς σοβαρή πολεμική προπαρασκευή και τη σύναψη συμμαχιών με τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες και χωρίς τη βελτίωση της διοικήσεως και των οικονομικών του Κράτους, δεν ήταν δυνατό να

επιτευχθούν οι εθνικές μας διεκδικήσεις και να πραγματοποιηθούν τα μεγάλα οράματα του λαού⁴⁴.

⁴⁴ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993.

4.1. Η Μακεδονία και οι Μακεδόνες

Μέσα στους αιώνες, η Μακεδονία⁴⁵, λόγω της θέσης της, δέχθηκε πολλές επιδρομές και διέγραψε έναν πολυτάραχο ιστορικό βίο. Ανέκαθεν, αποτελούσε κρίσιμο γεωστρατηγικό χώρο, καθώς είναι ο συντομότερος δρόμος ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση και ανάμεσα σε Βορρά και Νότο. Κατά συνέπεια, όποιος έχει τον έλεγχο της Μακεδονίας, έχει πρόσβαση στην ευρύτερη ενδοχώρα. Για το λόγο αυτό, θα λέγαμε ότι αποτελούσε πάντα το προς Βορρά προπύργιο άμυνας της ελληνικής φυλής.

Από τα αρχαία κιόλας χρόνια, οι Μακεδόνες παρέμειναν προσηλωμένοι στο ιστορικό τους πεπρωμένο. Ο ιστορικός, Πολύβιος, αναφερόμενος σ' αυτή την ιστορική αποστολή των Μακεδόνων διατύπωσε τα εξής: «*Ποίαν και πόσον μεγάλην τιμήν πρέπει να λάβουν οι Μακεδόνες, οι οποίοι το μεγαλύτερον διάστημα της ζωής των δεν παύουν να πολεμούν προς τους βαρβάρους δια την ασφάλειαν των Ελλήνων*»⁴⁶.

Ασφαλώς, κατά την επί πέντε και πλέον αιώνων διάρκεια της τουρκικής κατάκτησής της, η εθνολογική σύσταση της Μακεδονίας υπέστη αρκετές μεταβολές. Στη διάρκεια των αιώνων αυτών, έγιναν πολλές εποικήσεις μουσουλμανικών πληθυσμών, ενώ σε πολλές περιοχές παρουσιάστηκαν βίαια περιστατικά εξισλαμισμού των ντόπιων. Έτσι, ο γηγενής πληθυσμός οδηγήθηκε αναγκαστικά σε διάφορες μετακινήσεις και εκπατρισμούς, τόσο προς αποφυγήν της δουλείας, όσο και για οικονομικούς λόγους.

Ωστόσο, η επικράτηση του Ελληνισμού στη Μακεδονία ήταν εμφανής. Οι Έλληνες αποτελούσαν την κυριαρχούσα εθνότητα και μόνο στη Βόρεια Μακεδονία, εκεί όπου το γλωσσικό ιδίωμα παρουσίαζε μεγαλύτερη ομοιότητα με τη σερβική γλώσσα, εμφανιζόταν η ύπαρξη σερβικής εθνότητας⁴⁷.

Η περιοχή, λοιπόν, της Μακεδονίας αποτελούσε για χρόνια πεδίο αντικρουόμενων βλέψεων και ανταγωνισμών. Έτσι, έτεινε σταθερά και προοδευτικά, μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, να αποτελέσει την εστία της οξύτερης φυλετικής διαμάχης στο χώρο της Χερσονήσου του Αίμου. Καθένα από τα Βαλκανικά κράτη προσπαθούσε να παρουσιάσει το ομόφυλο στοιχείο, ως το πιο ισχυρό στην περιοχή της Μακεδονίας⁴⁸.

⁴⁵ Εκείνη την χρονική περίοδο ως Μακεδονία θεωρούνταν τα τρία τουρκικά Βιλαέτια (βιλαέτι=μεγάλη διοικητική περιφέρεια) της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και του Κοσόβου (Σκοπίων).

⁴⁶ Πολύβιος, Ιστορία, Θ' 35.

⁴⁷ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Μακεδονικός Αγών και εις τα Θράκην Γεγονότα*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1979, σελ. 5-7.

⁴⁸ Σ.Θ. Λάσκαρι, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1821-1914*, Εκδοσεις Τζάκα & Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1947, σελ. 203.

4.2. Το Μακεδονικό Ζήτημα

Την περίοδο που εξετάζουμε (αρχές 20^{ου} αιώνα), στα Βαλκάνια η κατάσταση εγκυμονούσε κινδύνους για την ειρήνη στην Ευρώπη. Το κυριότερο και πιο δύσκολο πρόβλημα ήταν το Μακεδονικό, το οποίο απειλούσε όχι μόνο την ακεραιότητά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και πόλεμο ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες που διεκδικούσαν περιοχές της Μακεδονίας.

Το Μακεδονικό Ζήτημα προέκυψε κατά τον 19^ο αιώνα και ήταν αποτέλεσμα της ιδιάζουσας εθνολογικής σύστασης του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το Μακεδονικό αποτελεί μέρος του Ανατολικού Ζητήματος, το οποίο προέκυψε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όταν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, προς χάριν των δικών τους συμφερόντων και εκμεταλλευόμενες την επιταχυνόμενη παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επεδίωξαν να έχουν ενεργό ρόλο στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

Ύστερα από αιώνες μεταναστεύσεων, κατακτήσεων και εσωτερικών μετακινήσεων στην μακεδονική περιοχή, δεν είχε διαμορφωθεί χωριστή εθνότητα, αλλά συμβίωναν διάφορες εθνότητες όπως Έλληνες, Βούλγαροι, Τούρκοι, Αλβανοί κ.ά., μάλλον ειρηνικά ως το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οπότε προβλήθηκαν δυναμικά οι εθνικές διεκδικήσεις των Βουλγάρων στην περιοχή.

Από το 1870, κιόλας, όταν δημιουργήθηκε η «Βουλγαρική Εξαρχία», ολόκληρη η δραστηριότητα της βουλγαρικής προπαγάνδας στη Μακεδονία απευθυνόταν στους πληθυσμούς εκείνους που μιλούσαν το σλαβόφωνο ιδίωμα. Απώτερος σκοπός ήταν η απόσχιση των διαμερισμάτων αυτών στα οποία κατοικούσαν οι ανωτέρω πληθυσμοί, από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης και η ενίσχυση της Εξαρχίας με τη δημιουργία νέων εξαρχικών μητροπόλεων. Όλη η προσπάθεια των Βουλγάρων απέβλεπε στο να αποκτήσουν τα δύο τρίτα των πληθυσμού των χωριών, ώστε να επιτευχθεί η απομάκρυνσή τους από το Πατριαρχείο.

Η βουλγαρική δραστηριότητα, λοιπόν, η οποία είχε αρχίσει ως μια εκκλησιαστική κίνηση, με την πάροδο του χρόνου, εκπληρούσε τους στόχους της βουλγαρικής πολιτικής, η οποία αποσκοπούσε στην προπαρασκευή των συνθηκών για τη δημιουργία ισχυρού βουλγαρικού κράτους⁴⁹.

Παράλληλα, το 1893 κάνει την εμφάνισή της μια ανατρεπτική κίνηση με την ονομασία «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση» (ΕΜΕΟ). Η οργάνωση αυτή, που θεωρητικά θα περιλάμβανε στους κόλπους της Μακεδόνες όλων των δογμάτων, υιοθέτησε το σύνθημα «η Μακεδονία στους Μακεδόνες» και μολονότι ήταν θεμελιακά αντίθετη με την κίνηση της Εξαρχίας, εργάστηκε παράλληλα με αυτήν.

Τούτο οφειλόταν στο ότι η Οργάνωση βρήκε ότι ήταν πιο εύκολο να δημιουργήσει ομάδες σε χωριά που υπάγονταν στην Εξαρχία ή στα οποία ζούσαν οπαδοί της Εξαρχίας, παρά στις κοινότητες που ελέγχονταν σταθερά από το Πατριαρχείο⁵⁰.

⁴⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Μακεδονικός Αγών και εις τα Θράκην Γεγονότα*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1979, σελ. 62-63.

⁵⁰ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 246.

Την ίδια εποχή η συμπαράσταση της Ρωσίας στον αναπτυσσόμενο βουλγαρικό εθνικισμό είχε γίνει ολοφάνερη και ανησυχούσε ιδιαίτερα την Ελλάδα, αλλά και τις Μεγάλες Δυνάμεις. Το πανσλαβιστικό δόγμα -ιδίως μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο- είχε μετατραπεί σε εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής.

Σε αντίδραση στην βουλγαρική διείσδυση, οργανώθηκε η ελληνική αντίσταση, αρχικά γύρω από τις ελληνικές κοινότητες, τις εκκλησίες και τα σχολεία και αργότερα με το σχηματισμό αντάρτικων ομάδων. Τους Βούλγαρους και τους Έλληνες ακολούθησαν οι Ρουμάνοι, που προσπάθησαν να προσεταιριστούν τους Κουτσοβλάχους, καθώς και οι Σέρβοι που περιορίστηκαν στην βόρεια Μακεδονία.

Οι Βούλγαροι επιδίωκαν την διείσδυσή τους στη Μακεδονία καταλαμβάνοντας εκκλησίες και σχολεία που ανήκαν σε πατριαρχικές κοινότητες. Παράλληλα, Σέρβοι και ρουμανίζοντες Βλάχοι ίδρυσαν ανάλογα ιδρύματα σε περιοχές που, μέχρι τότε, ελέγχονταν από τις ελληνικές ορθόδοξες κοινότητες. Έτσι, πολλά πατριαρχικά χωριά, της μέσης μικτής ζώνης, αναζητούσαν σωτηρία από την ομαδική προσχώρηση. Ακόμη, οι Βούλγαροι επέλεξαν αυτήν ακριβώς την περίοδο για να κινητοποιήσουν το χριστιανικό στοιχείο ενάντια στην οθωμανική εξουσία.

Όπως ήταν φυσικό, οι θέσεις του Ελληνισμού άρχισαν να κλονίζονται ακόμα και στις μικτές περιφέρειες της κεντρικής ζώνης της Μακεδονίας όπου, μέχρι το 1896, παρέμενε έντονη η ελληνική επιρροή. Δεκαετίες όμως πριν, η κυρίαρχη θέση των Ελλήνων είχε αρχίσει να εξασθενεί. Η σοβαρή πληθυσμιακή μείωση κατά την εποχή του Αγώνα της Ανεξαρτησίας δεν έγινε δυνατό να καλυφθεί στα χρόνια που πέρασαν.

Παράλληλα, είχε εξασθενήσει και η παντοδυναμία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνικού κλήρου, όχι μόνο από την εμφάνιση της αντίπαλης βουλγαρικής εκκλησίας, αλλά και από τη φαλκίδευση των προνομίων που επέβαλε η Πύλη. Επιπλέον, το απόλυτο κύρος που έχαιρε το ανεξάρτητο, ορθόδοξο ελληνικό κράτος φαινόταν να φθίνει, καθώς εμφανίστηκαν, δυναμικά, και άλλα βαλκανικά χριστιανικά κράτη, ικανά να προσφέρουν στους υπόδουλους βοήθεια ή ελπίδα για μελλοντική απελευθέρωση⁵¹.

Αν σ' αυτούς τους παράγοντες προστεθεί ότι η απόλυτη σχεδόν οικονομική υπεροχή που διατηρούσε το ντόπιο ελληνικό στοιχείο στη Μακεδονία είχε αρχίσει και αυτή να βάλλεται από τη βαθμιαία οικονομική άνοδο του ρουμανίζοντος βλαχικού ή βουλγαρίζοντος σλαβικού στοιχείου, τότε δεν εκπλήσσει η υπέρμετρη αισιοδοξία που είχε καταλάβει τους Βούλγαρους εθνικιστές, ότι δηλαδή η Μακεδονία έμελλε, στο άμεσο προσεχές μέλλον, να περιέλθει στον έλεγχό τους.

Από τουρκικής πλευράς, η δράση των ενόπλων ομάδων και τα σκληρά μέτρα που λάμβαναν για την επιβολή της τάξεως στην ύπαιθρο είχαν ως συνέπεια τις συχνές επεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων στην τουρκική κυβέρνηση, η οποία έσπευδε κάθε φορά στην προκήρυξη μεταρρυθμίσεων οικονομικού και διοικητικού κυρίως χαρακτήρα, οι

⁵¹ Πολύ χαρακτηριστικά αποτύπωνε την κατάσταση αυτή ο Πρόξενος στο Μοναστήρι Σκουζές Πεζιάς όταν, στις αρχές του 1901, έγραφε ότι «και Κινέζοι πράκτορες εάν ενεφανίζοντο σήμερα εν Μακεδονία, υπισχόμενοι ελευθερίαν εις τους χριστιανούς, θα προσείλκυαν τας συμπαθείας αυτών» (Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ. 466).

οποίες όμως σπάνια εφαρμόζονταν. Επίσης, διάφορα σχέδια μεταρρυθμίσεων που είχαν επεξεργαστεί άμεσα ενδιαφερόμενες δυνάμεις, όπως η Αυστρία και η Ρωσία, δεν είχαν επιτυχή έκβαση.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν η ΕΜΕΟ, με το πρόσχημα της σύμπραξης ολόκληρου του χριστιανικού πληθυσμιακού στοιχείου της Μακεδονίας για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, κήρυξε επίσημα στις 28 Φεβρουαρίου 1903 την υποτιθέμενη συναδέλφωση του ελληνοβουλγαρικού πληθυσμού της περιοχής. Αυτό είχε ως συνέπεια πολυάριθμοι Έλληνες κάτοικοι των βορειότερων ζωνών των βιλαετιών της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου να εξαναγκασθούν, ειδικά μετά το 1898, ύστερα από δολοφονίες των βασικών στελεχών της ελληνικής αντίστασης, τη βίαιη και μακροχρόνια επιβολή υλικών εισφορών και την αιωρούμενη απειλή θανάτου, να υποκύψουν και να γίνουν φαινομενικά εξαρχηκοί.

Η μόνιμη παρουσία των βουλγαρικών αντάρτικων ομάδων έσπερνε τον πανικό στους συμπαγείς σλαβόφωνους και ελληνοβλαχικούς πληθυσμούς, που έβλεπαν να αδικούνται κατάφωρα από τις ντόπιες τουρκικές αρχές, ακόμη και στις περιοχές, όπου κατείχαν την πλειοψηφία.

Κάτω από την εφαρμογή απάνθρωπων μεθόδων για την προσέλκυση του μακεδονικού Ελληνισμού στην Εξαρχία, κατά τη χρονική περίοδο 1900-1903, μεγάλο ποσοστό των σλαβόφωνων ελληνικών και ελληνοβλαχικών πληθυσμών της Μέσης Μακεδονίας σύρθηκε βίαια στα βουνά και συμμετείχε ακούσια στην εξέγερση του Ίλιντεν⁵², τον Ιούλιο του 1903. Ο αντίκτυπος της εξέγερσης ήταν μεγάλος, καθώς οι βιαιότητες που διαπράχθηκαν σε βάρος του ελληνικού στοιχείου αποτέλεσαν την αφορμή για την έντονη αντίδραση της ελληνικής κοινής γνώμης⁵³.

4.3. Ο Μακεδονικός Αγώνας υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής

Έναντι του επερχόμενου κινδύνου εκβουλγαρισμού της Μακεδονίας, ο ελληνισμός αφυπνίστηκε. Άφησε πίσω του τις κακές μνήμες από την ταπεινωτική ήττα του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 και προσαρμόστηκε στα νέα δεδομένα.

Με αφετηρία το έτος 1904, ο Μακεδονικός Αγώνας διήρκεσε περίπου 4 χρόνια. (μέχρι και το 1908). Η περιοχή της Μακεδονίας, από τη στιγμή που έγινε αντιληπτό ότι θα ήταν η επόμενη εδαφική απώλεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έγινε το πεδίο των στρατιωτικών επιχειρήσεων, κυρίως μεταξύ των ελληνικών και βουλγαρικών ενόπλων σωμάτων, καθώς και των σερβικών και ρουμανικών. Το θέατρο επιχειρήσεων ξεκίνησε από την περιοχή της Καστοριάς και έως το τέλος του πολέμου, είχε επεκταθεί σε όλη τη σημερινή Μακεδονία μέχρι και τις περιοχές του Μοναστηρίου, Γευγελής, Δοϊράνης κ.λπ.

Στόχος των ελληνικών ένοπλων σωμάτων ήταν η εξάρθρωση των πυρήνων της ΕΜΕΟ, της Εξαρχίας και της ξένης προπαγάνδας γενικότερα. Κατά τον Μακεδονικό Αγώνα, η ελληνική πλευρά, μέσω της διεξαγωγής ανορθόδοξου πολέμου, επεδίωκε να

⁵² Εξέγερση του Ίλιντεν: Εξέγερση του Προφήτη Ηλία-Μεταμορφώσεως

⁵³ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 334.

περιφρουρήσει το εθνικό φρόνημα των χωριών της Μακεδονίας και να αποκαταστήσει την τάξη σε όσα χωριά είχαν σημειωθεί αυτομολήσεις, κυρίως μετά από πιέσεις των αντιπάλων. Ακόμη, άμεση επιδίωξη των Ελλήνων αγωνιστών ήταν να εξουδετερώσουν τις ένοπλες ομάδες και να περιορίσουν τη δράση των ληστρικών σωμάτων, τα οποία κινούνταν μεταξύ παρανομίας και εθνικού αγώνα, ταλαιπωρώντας τους αγροτικούς πληθυσμούς. Επομένως, η προστασία και προάσπιση των ελληνικών πληθυσμών προείχε τη δεδομένη χρονική περίοδο.

Κάνοντας μια πρώτη σύγκριση μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, θα λέγαμε ότι οι κομιτατζήδες, δηλαδή οι άνθρωποι του βουλγαρικού κομιτάτου, στρατιωτικά μειονεκτούσαν, γιατί ήταν λιγότεροι και όχι επαγγελματίες. Αντίθετα, οι αρχηγοί και οι οπλαρχηγοί των ελληνικών σωμάτων, στο μακροχρόνιο και σκληρό εκείνο αγώνα, ξεκίνησαν από όλα τα μέρη της ελεύθερης Ελλάδας (την Κρήτη, την Ήπειρο, τα νησιά του Αιγαίου, ακόμη και από την Κύπρο), κατά εκατοντάδες, εφοδιασμένοι με πολεμικές εμπειρίες, καθώς μεταξύ αυτών υπήρχαν αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, καθώς και των παραμεθωρίων ευζωνικών μονάδων.

Οι Έλληνες αντάρτες, όμως, δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο τους Βούλγαρους, Σέρβους, Αλβανούς, Ρουμανόβλαχους ως διεκδικητές της Μακεδονίας. Έπρεπε να προφυλαχτούν και από τον τουρκικό στρατό που τους καταδίωκε κατά καιρούς, αποτελώντας σημαντική απειλή. Οι Οθωμανοί προσπαθούσαν να κρατήσουν τις ισορροπίες στη Μακεδονία, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να αποβεί υπέρ τους. Έτσι, διώκανε μεν τους Βούλγαρους κομιτατζήδες συμμαχώντας με τους Έλληνες αντάρτες, αλλά και τους Έλληνες συμμαχώντας με τους Ρουμάνους κ.ο.κ.⁵⁴

4.3.1. Στρατιωτική Στρατηγική

Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία παρουσίαζε μεγάλη ιδιομορφία. Δεν υπήρχε σαφώς καθορισμένη γραμμή μετώπου, ούτε ορθόδοξη στρατιωτική αντιπαράθεση. Μέτωπο ήταν όλη η Μακεδονία. Οι αντάρτικες ομάδες, αποτελούμενες από εθελοντές, ντόπιους οπλαρχηγούς, πρώην ληστές, Έλληνες αξιωματικούς, Κρήτες Εθελοντές κ.λπ., χτυπούσαν και έφευγαν για να οργανώσουν τον επόμενο στόχο. Από κάθε άποψη, επρόκειτο για έναν αντισυμβατικό αγώνα που απαιτούσε πειθώ, στρατηγική, αντάρτικο, στρατιωτική πειθαρχία, αυτοσχεδιαστική δράση και τόλμη μαζί⁵⁵. Η δράση συντονιζόταν από το «Μακεδονικό Κομιτάτο» (οργάνωση τυπικά ιδιωτική, αλλά με ουσιαστική κρατική υποστήριξη, που έδρευε στην Αθήνα) υπό την ηγεσία του εκδότη της εφημερίδας «Έθνος», Δημήτριο Καλαποθάκη.

Πέρα, όμως, από τη σημαντική συνεισφορά του «Μακεδονικού Κομιτάτου» γενικότερα και του Δημήτριου Καλαποθάκη ειδικότερα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι για την εκκίνηση του ελληνικού ένοπλου αμυντικού αγώνα καθοριστική ήταν η συμβολή του Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη, του διπλωμάτη Ίωνα Δραγούμη από το

⁵⁴ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 308-309.

⁵⁵ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 304.

προξενείο της Ελλάδας στο Μοναστήρι και του Λάμπρου Κορομηλά από το προξενείο της Θεσσαλονίκης.

Η πρώτη ενοπλη ομάδα μπήκε στη Μακεδονία το 1904 υπό τον Παύλο Μελά. Η παρουσία του Παύλου Μελά στην Μακεδονία αποτέλεσε την έναρξη της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα. Ο ίδιος και οι άντρες του σώματός του γίνονταν παντού δεκτοί με ενθουσιασμό. Ο άδικος χαμός του, όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα, συγκλόνισε τόσο την ελληνική κοινή γνώμη, όσο και τους ιθύνοντες της ελληνικής διπλωματίας. Κανένα πολιτικό γεγονός δεν επέδρασε τόσο καταλυτικά στους Έλληνες της Μακεδονίας, όσο ο θάνατος του Παύλου Μελά. Το βάρος της προσπάθειας επωμίστηκαν τότε οι νεαροί Έλληνες επαγγελματίες στρατιωτικοί⁵⁶.

Ωστόσο, οι Έλληνες κατάλαβαν ότι για να επιτύχουν τους στόχους τους, έπρεπε να συμμετέχουν στις ομάδες αρκετοί ντόπιοι που όχι μόνο γνώριζαν τις λεπτομέρειες του εδάφους, αλλά ήξεραν και τα εχθρικά στοιχεία που έπρεπε να αναζητηθούν. Χωρίς τη βοήθεια αυτών των ντόπιων, πολλοί από τους οποίους ζούσαν ακόμα σαν κλέφτες στο τουρκικό τμήμα της Μακεδονίας, δεν θα είχαν μπορέσει να επιζήσουν ούτε οι Έλληνες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί που πήγαν εκεί, ούτε οι Κρητικοί (πολλοί από τους οποίους είχαν πάει στη Μακεδονία αφού έσβησαν οι μάχες στην Κρήτη)⁵⁷.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να λεχθεί ότι πολύ πριν το 1904 και την έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα, οι ντόπιοι ένοπλοι ελληνικοί πυρήνες της Μακεδονίας προετοιμάζαν το έδαφος για την αμυντική στελέχωση του μακεδονικού ελληνισμού. Στις παραμονές του Αγώνα, μάλιστα, είχαν σχηματισθεί στον μακεδονικό χώρο ένοπλοι ελληνικοί πυρήνες, που αντιπροσωπεύονταν από μαχητικούς και θαρραλέους ντόπιους αγωνιστές, όπως τους καπετάν Κώτα, Λάκη Πύρζα, καπετάν Βαγγέλη, Ναούμ Σπανό, Λάκη Νταηλάκη, Παύλο Κύρου, Δημήτριο Νταλίτη και τους αδελφούς Τσάμη⁵⁸.

Στην τετραετία 1905-1908, οι ελληνικές αντάρτικες ομάδες γύριζαν τα βουνά και τα χωριά, πολλές, μάλιστα, έμεναν στη Μακεδονία και είχαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της βαρυνειμωνιάς. Με τη δράση τους προκαλούσαν βαριές απώλειες στις συμμαχίες της ΕΜΕΟ και των Εξαρχικών, στους πρόκριτους και στους πράκτορες, πότε, πότε μάλιστα και στους Τούρκους. Σταδιακά επιβλήθηκαν και οι επιχειρήσεις του εχθρού περιορίστηκαν.

Στη διάρκεια του αγώνα έχασαν τη ζωή τους κάπου 640 μαχητές και πράκτορες, αριθμός που αφίνει απ' έξω τα πολυάριθμα θύματα, ανάμεσά τους γυναίκες και παιδιά, που, αν και δεν είχαν γίνει επίσημα μέλη της ελληνικής οργάνωσης, έχασαν τη ζωή τους σε μάχες που δόθηκαν στα χωριά.

Δε διαθέτουμε ακριβή στοιχεία για τις απώλειες της ΕΜΕΟ και των εξαρχικών, σίγουρα, όμως, ήταν πολλαπλάσιες από τις ελληνικές. Επτά ολόκληρα χρόνια τα τουρκικά στρατεύματα προξένησαν μεγάλα πλήγματα στους λεγόμενους κομιτατζήδες. Η ΕΜΕΟ έπαθε, επίσης, μεγάλες καταστροφές και από τη δράση όχι μόνο των Ελλήνων αλλά και

⁵⁶ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 340.

⁵⁷ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 252.

⁵⁸ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 337.

των Σέρβων, οι οποίοι ίδρυσαν στο βορρά τη δική τους μακεδονική οργάνωση και έστειλαν πολυάριθμες αντάρτικες ομάδες από το άλλο μέρος των συνόρων⁵⁹.

Ο Μακεδονικός Αγώνας, στα χρόνια διεξαγωγής του, σημείωσε πολλές επιτυχίες, δεν έλειψαν, ωστόσο, οι δυσχέρειες. Για παράδειγμα, στις αρχές του 1906 ο ελληνικός αγώνας στη δυτική Μακεδονία, παρά τις όποιες θυσίες και επιτυχίες του προηγούμενου έτους, άρχισε να παίρνει δυσάρεστη τροπή. Αυτό οφειλόταν, κυρίως, στην έλλειψη στιβαρής, ενιαίας και ισχυρής διεύθυνσης του όλου αγώνα. Επίσης, η συγκρότηση των σωμάτων ήταν πρόχειρη και η επιλογή του στρατιωτικού προσωπικού και των οπλαρχηγών καθόλου εύστοχη.

Μπορεί το Μακεδονικό Κομιτάτο να ήταν υπεύθυνο για τη διεύθυνση του Αγώνα, η ελληνική κυβέρνηση, ωστόσο, ανεμειγνύετο ενεργά είτε δια μέσω των Υπηρεσιών της, όπως το Προξενείο Μοναστηρίου, είτε παρέχοντας τα απαραίτητα οικονομικά μέσα. Αποτέλεσμα των τακτικών αυτών, ήταν η ύπαρξη δυο πόλων διεύθυνσεως με κέντρα το Μακεδονικό Κομιτάτο στην Αθήνα από τη μια, και το Ελληνικό Προξενείο στο Μοναστήρι, από την άλλη. Όπως είναι προφανές, μια τέτοια κατάσταση προκαλεί αστάθεια και αποσταθεροποιητικές τάσεις, γεγονός που μόνο κακό μπορεί να κάνει στη διεξαγωγή ενός ένοπλου αγώνα.

Ενδεικτικό της κατάστασης αποτελεί η πρακτική δυσκολία επικοινωνίας, με τα μέσα της εποχής. Για να φτάσει μια πληροφορία από τη δυτική Μακεδονία, έστω και αν διαβιβαζόταν μέσω τηλεγράφου από το Προξενείο, απαιτούνταν πολλές ημέρες, δεδομένου ότι τον τηλεγράφο μονό συγκεκριμένες ώρες και μέρες διέθεταν οι τουρκικές Αρχές στο Προξενείο. Με αυτές τις συνθήκες ήταν αδιανόητη η διεύθυνση του αγώνα εκ του μακρόθεν. Παρ' όλα αυτά, το Κομιτάτο υπήρξε ανυποχώρητο και επέμενε να εξακολουθήσει όχι μόνο να συγκροτεί τα στρατιωτικά σώματα, αλλά να καθορίζει τις αποστολές τους, τα δρομολόγια τους, ακόμη και τις μεθόδους δράσης τους⁶⁰.

4.3.2. Οικονομία του Πολέμου

Η ενίσχυση της εθνικής αντίστασης των αλύτρωτων Ελλήνων ήταν αδύνατη χωρίς την προσφυγή σε υλικά μέσα. Αντίστοιχα, η αποτελεσματική αντιπαράθεση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στα εθνικά κράτη της Βαλκανικής ήταν αδιανόητη χωρίς την οργάνωση αξιόμαχων ενόπλων δυνάμεων.

Χωρίς να έχει επιτελέσει θεαματικά άλματα, η ελληνική οικονομία, καθοδηγούμενη από πνεύμα αυτοσυγκρατήσεως και περισυλλογής, βάδισε με αργό ρυθμό στην ευθεία της ανάπτυξης, και στο σημείο αυτό συνέβαλε θετικά και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος. Η βελτίωση στη διοίκηση των οικονομικών και η προοδευτική οικονομική και νομισματική εξυγίανση πρόσφεραν τις αναγκαίες εγγυήσεις και συνέτειναν στην ανάκτηση της αξιοπιστίας στις ξένες χρηματαγορές.

⁵⁹ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 253.

⁶⁰ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Μακεδονικός Αγών και εις τα Θράκην Γεγονότα*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1979, σελ. 213.

Η πλήρωση των βασικών αυτών προϋποθέσεων διευκόλυνε την ανάληψη, με προσφυγή και στον εξωτερικό δανεισμό, της σοβαρής προσπάθειας των ελληνικών κυβερνήσεων -με πρώτη του Θεοτόκη- για την πολεμική προπαρασκευή της χώρας. Μπορεί βραχυπρόθεσμα να μην έγινε αισθητή η αλλαγή που είχε επέλθει, ωστόσο στην κρίσιμη αναμέτρηση του 1912-1913 αποδείχθηκε καθοριστική⁶¹.

Η ελληνική κυβέρνηση, όμως, παρά τις όποιες θετικές εξελίξεις στον οικονομικό τομέα του κράτους, συνέχιζε την παθητική πολιτική ως προς το Μακεδονικό Ζήτημα (τουλάχιστον προσπαθούσε να κρατήσει τα προσχήματα) και για το λόγο αυτό αρκέσθηκε αρχικά στην αποστολή μικρής χρηματικής ενίσχυσης⁶².

Και ενώ το ελληνικό κράτος παρακολουθούσε αμήχανα την εντεινόμενη κατάσταση στη Μακεδονία και ο μακεδονικός ελληνισμός συνέχιζε να περνά δύσκολα χρόνια, εξαιτίας των πιέσεων της Εξαρχίας, η οικονομική βοήθεια ερχόταν από τις κοινότητες Ελλήνων εκτός συνόρων.

4.3.3. Εσωτερική Πολιτική

Η εποχή μεταξύ της ήττας του 1897 και της βουλγαρικής εξεγέρσεως του 1903 στη Μακεδονία, υπήρξε αναμφισβήτητα μια από τις χειρότερες της ελληνικής ιστορίας. Συγκεκριμένα, για το μακεδονικό Ελληνισμό ο αντίκτυπος της ήττας του 1897 ήταν μεγάλος, καθώς το ντόπιο μουσουλμανικό στοιχείο αφέθηκε ανενόχλητο να ξεσπάσει πάνω στον ελληνικό πληθυσμό της υπαίθρου.

Παράλληλα, η κατάσταση των πολιτικών και στρατιωτικών πραγμάτων της χώρας, την επομένη του ατυχούς Ελληνοτουρκικού Πολέμου, ήταν πραγματικά απαισιόδοξη. Σε όλους τους φορείς του κράτους είχε επέλθει πλήρης ηθική αποκαρδίωση και ολόκληρο το έθνος είχε περιέλθει σε πλήρη ανυποληψία από πλευράς διεθνούς Κοινής Γνώμης. Στην πολιτική ζωή κυριαρχούσε το κομματικό συμφέρον και ο τυφλός φανατισμός. Οι κυβερνήσεις διαδέχονταν η μία την άλλη (Παράρτημα Α'), χωρίς να παρουσιάζουν κάποιο οργανωτικό πρόγραμμα ή σαφή εσωτερική και εξωτερική πολιτική⁶³.

Οι νέες συνθήκες που δημιούργησε η βουλγαρική εξόρμηση αποσυντόνισαν το ελληνικό κράτος, το οποίο περιορίστηκε στις παλιές μεθόδους ενέργειας. Αύξησε τις πιστώσεις για τα σχολεία και επεδίωξε την ποιοτική βελτίωση της εκπαίδευσης ιδρύοντας διδασκαλεία και διορίζοντας επιθεωρητές εκπαίδευσης⁶⁴.

Με αυτόν τον τρόπο, το ελληνικό κράτος, αρχικά, προσπάθησε να κρατήσει τυπικά τις αποστάσεις του. Όλες οι προσπάθειες ήταν πρωτοβουλίες ιδιωτών, τις οποίες ενθάρρυνε

⁶¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2003, σελ. 17.

⁶² Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ. 320.

⁶³ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Μακεδονικός Αγών και εις τα Θράκην Γεγονότα*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1979, σελ. 123.

⁶⁴ Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ. 318.

ανεπίσημα αλλά ουσιαστικά ο κρατικός μηχανισμός⁶⁵. Όμως, το βουλγαρικό κίνημα του 1903 σήμανε συναγερμό στην Αθήνα και αφύπνισε την κοινή γνώμη στην Ελλάδα που αντιλήφθηκε (έστω και αργά) ότι τα πολλά σχολεία δεν ήταν ο πιο κατάλληλος τρόπος για να εξισορροπήσει το δυναμισμό των βουλγαρικών κοιμιτάτων.

Έτσι, από το 1904 και ύστερα, το ελληνικό κράτος συμμετείχε όλο και πιο ανοιχτά στην προσπάθεια, υπό την πίεση της κοινής γνώμης, αλλά και των οργανώσεων. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, φρόντιζε να τηρήσει τα προσχήματα απέναντι στους Τούρκους και τις Μεγάλες Δυνάμεις, διατηρώντας μια φαινομενική αποχή. Οι αξιωματικοί υπέβαλαν παραίτηση πριν φύγουν για το μακεδονικό μέτωπο και οι πρόξενοι δούλευαν σε συνθήκες παρανομίας⁶⁶.

Ο Γεώργιος Θεοτόκης, που είχε γίνει πρωθυπουργός για δεύτερη φορά τον Ιούνιο του 1903, έδειξε πολιτική ανοχή στη δραστηριότητα του «Μακεδονικού Κομιτάτου». Το 1904 και με την πίεση της κοινής γνώμης και των γεγονότων, άρχισε να στέλνει στη Μακεδονία έναν νέο τύπο προξενικών υπαλλήλων, για να αντικαταστήσει τους κάπως αδιάφορους και αποκαρδιωμένους αξιωματούχους που είχαν την τάση να αφήνουν τα πράγματα στη τύχη τους.

Γενικό Πρόξενο στη Θεσσαλονίκη έστειλε τον Λάμπρο Κορομηλά, ο οποίος σύντομα αξίωσε να αποσπαστούν αξιωματικοί του στρατού στο Προξενείο, ως κατάσκοποι. Η ελληνική κυβέρνηση ικανοποίησε το αίτημά του και προτού περάσει πολύς καιρός υπήρχαν στη Μακεδονία κάπου εξήντα αξιωματικοί που εμφανίζονταν ως δάσκαλοι, πράκτορες ασφαλιστικών εταιρειών, ζωέμποροι, διευθυντές εργοστασίων και ούτω καθεξής.

Μολονότι, αρχικά η κυβέρνηση υπολόγιζε να διατηρήσει άμεσο έλεγχο στις δραστηριότητες των αντάρτικων ομάδων, τελικά μεταβίβασε τις υποθέσεις της δυτικής Μακεδονίας στο Μακεδονικό Κομιτάτο, θέλοντας να έχει μια δικαιολογία απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι επιχειρήσεις που γίνονταν στην επαρχία της Θεσσαλονίκης τέθηκαν υπό τον έλεγχο του Κορομηλά, ο οποίος κατάφερε τελικά να πείσει την κυβέρνηση να αναθέσει στο προξενείο του τον στρατηγικό έλεγχο του αγώνα σε όλη τη Μακεδονία⁶⁷.

4.3.4. Εξωτερική νομιμοποίηση

Εάν εξετάσουμε τον Ελληνικό Αγώνα για ελευθερία και αυτονομία στη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, θα διαπιστώσουμε ότι εξελίχθηκε μέσα από τέσσερις απελευθερωτικούς αγώνες, όπως διαφαίνεται και στο βιβλίο του Douglas Dakin, «*Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*». Αρχικά, ξεχωρίζει η Επανάσταση του 1821 και σε δεύτερο χρόνο, μερικά χρόνια αργότερα, εκτυλίσσεται η δεύτερη φάση του στην Κρήτη

⁶⁵ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 306.

⁶⁶ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 306-307.

⁶⁷ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 249-250.

(1897), αμέσως μετά ακολουθεί ο αγώνας στη Μακεδονία (1904-1908) και τελικά ολοκληρώνεται με τον πόλεμο στη Θράκη και τη Μικρά Ασία (1920).

Σε αντίθεση με την επαναστατική περίοδο του 1821, κατά την οποία οι Έλληνες είχαν τη συμπάθεια της Ευρώπης, στη συνέχεια τα πράγματα ήταν πιο δύσκολα, αφού οι φιλέλληνες ήταν αισθητά πιο λίγοι και η ευρωπαϊκή διπλωματική κατάσταση υπήρξε απογοητευτική.

Ωστόσο, αυτό δεν σήμαινε ότι οι ελεύθεροι Έλληνες είχαν παύσει να ενδιαφέρονται για τους υπόδουλους Μακεδόνες αδελφούς τους. Από τους απλούς ιδιώτες μέχρι και τους ανώτατους κυβερνητικούς λειτουργούς και αξιωματικούς του στρατού έδειχναν έμπρακτο ενδιαφέρον είτε με την ενεργό δράση τους, είτε με την κινητοποίηση και άλλων υπέρ του αγώνα.

Οι μαζικές λαϊκές κινητοποιήσεις των δυνάμεων του Ελληνισμού συνέτειναν στη δημιουργία θετικού κλίματος για τον αγώνα των Μακεδόνων. Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις κηδείας δολοφονημένου πατριώτη, δινόταν η ευκαιρία για την κινητοποίηση μαζικών, λαϊκών συγκεντρώσεων ως επίδειξη δυνάμεως. Επίσης, τέτοιες συγκεντρώσεις βοηθούσαν στην τόνωση του πατριωτικού φρονήματος της ελληνικής κοινής γνώμης. Ταυτόχρονα, έστελναν το μήνυμα και στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη για το δίκαιο του Αγώνα, καθώς η Ευρώπη δεχόταν, σχεδόν μονομερή εικόνα για την κατάσταση στη Μακεδονία, μέσω των βουλγαρικών ενεργειών⁶⁸.

Ήταν πάντως γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος της φιλελεύθερης κοινής γνώμης της Δύσης, όπως και τα σοσιαλιστικά και φιλελεύθερα κόμματα είναι υπέρ της ΕΜΕΟ και της απελευθέρωσης του μακεδονικού λαού από πλευράς της. Μεγάλο ρόλο στην προβολή της οργάνωσης έπαιξε η λεγόμενη «Βαλκανική Επιτροπή», οργάνωση που ιδρύθηκε στο Λονδίνο (μετά το Ίλιντεν), από το φιλελεύθερο βαρόνο Ν. Μπάξτον.

Οι Βούλγαροι είχαν πολύ καλύτερη επικοινωνιακή πολιτική απέναντι στη Δύση, γιατί εγκατέλειπαν τη γλώσσα της εσωτερικής προπαγάνδας όταν απευθύνονταν προς τα έξω. Ο λόγος τους λοιπόν ήταν πειστικός γιατί ήταν λογικός. Τα παράλογα τα κρατούσαν για εσωτερική χρήση. Η απήχηση που είχε στη Δύση η βουλγαρική πολιτική εξαργίωνε τους Έλληνες ακόμα περισσότερο μαζί τους. Το αποτέλεσμα ήταν να τους χρίσουν πρωταρχικούς εθνικούς εχθρούς, πολύ επικινδυνότερους από τους Τούρκους που, κατά τον Δραγούμη, «ούτε τη γλώσσα, ούτε τη θρησκεία, ούτε τον εθνισμό μας απείλησαν»⁶⁹.

4.3.5. Διπλωματία

Το ερώτημα που γεννάται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αφορά κυρίως τη θέση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό πολιτικό στερέωμα. Θα μπορέσει, άραγε, η Ελλάδα να εξασφαλίσει τα απαραίτητα ερείσματα που θα της επιτρέψουν να διασπάσει το πλέγμα της

⁶⁸ Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ. 326.

⁶⁹ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 298 (σημ. 77).

διεθνούς απομόνωσης και να καταφέρει να γίνει μέτοχος στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ιστορίας;

Το βέβαιο είναι ότι η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα, είναι ιδιαίτερος δυναμική, καθώς στόχος είναι η ένταξη της χώρας στο διεθνές σύστημα. Κύρια επιδίωξη της Ελλάδας είναι να αναλάβει ενεργό ρόλο στα τεκτονόμενα της εποχής και να διασφαλίσει τα συμφέροντά της.

Είναι γεγονός ότι ο θλιβερός απολογισμός της πολεμικής περιπέτειας του 1897 ενέτεινε την εξάρτηση της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ ταυτόχρονα επέφερε εσωπολιτικές διαφοροποιήσεις. Με την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, για παράδειγμα, έχασε αυτόματα μέρος της εθνικής της κυριαρχίας, καθώς υπήρχε αισθητή παρέμβαση από πλευράς πιστωτριών Δυνάμεων.

Η νέα διπλωματική τακτική που επεδίωξαν να ακολουθήσουν οι ελληνικές κυβερνήσεις της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, δεν είχε ως προτεραιότητα τις άμεσες εδαφικές προσκτήσεις, αλλά έδινε έμφαση στη διαφύλαξη και προάσπιση των εθνικών συμφερόντων, καθώς και την αθόρυβη προετοιμασία για τη μελλοντική και αναπόφευκτη αναμέτρηση με τις γειτονικές βαλκανικές εθνότητες και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σε εφαρμογή της νέας αυτής αντίληψης, οι προσπάθειες της Αθήνας προσανατολίζονταν στη στενότερη σύνδεση με τις ισχυρές μεσογειακές Δυνάμεις, τη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία και την ενίσχυση της συνεργασίας με τα εθνικά κράτη της Χερσονήσου. Μάλιστα, οι Έλληνες πρόξενοι της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου προσπάθησαν να ανταποκριθούν, όσο ήταν δυνατό, στις οδηγίες του αρμόδιου Υπουργείου Εξωτερικών, αναλύοντας σε Τούρκους κρατικούς αξιωματούχους τα ευνοϊκά αποτελέσματα μιας μελλοντικής ελληνοτουρκικής σύμπραξης για τη διατήρηση του πολιτικού καθεστώτος στη Μακεδονία και επισημαίνοντας, παράλληλα, τις δυσμενείς συνέπειες από τη συμπαράσταση της Πύλης στο βουλγαρικό επεκτατισμό⁷⁰.

Αντίστοιχα, η Πύλη, παρά την πίεση των Σέρβων, των Βουλγάρων, των Αλβανών και των Νεότουρκων, επιχειρούσε τολμηρό «άνοιγμα» προς την Αθήνα. Συγκεκριμένα, την άνοιξη του 1899 οι εκπρόσωποι του σουλτάνου επεδίωξαν τη σύναψη διμερούς συμμαχίας ή έστω στρατιωτικής σύμβασης. Η ελληνική πλευρά, όμως, χωρίς να αποποιηθεί τις τουρκικές προτάσεις, πρότασε τη διευθέτηση των εκκρεμών διαφορών. Η ύπαρξη, λοιπόν, εκκρεμών ελληνοτουρκικών διαφορών δεν επέτρεπε την πολιτική προσέγγιση των δύο πλευρών.

Επίσης, η κατάσταση στο ευρύτερο γεωστρατηγικό πεδίο είχε ως εξής: η νότια Βαλκανική και η Εγγύς Ανατολή κλυδωνίζονταν από την ανταγωνιστική διαμάχη των εθνοτήτων ή βρίσκονταν κάτω από την πίεση της Οθωμανικής δεσποτείας. Έτσι, οι προσπάθειες για διμερή ελληνοτουρκική συνεννόηση προσέκρουαν εξακολουθητικά σε δυσεπίλητες επιμέρους διαφορές, αλλά και στη δυσπιστία ανάμεσα στις δύο κυβερνήσεις. Άλλωστε, η Πύλη δεν έδειχνε ειλικρινή πρόθεση σύγκλισης και συνεργασίας, καθώς συνέχιζε την πολιτική της αλληλεξουδετέρωσης των αντιμαχόμενων εθνοτήτων,

⁷⁰ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 317.

σπεύδοντας να ικανοποιήσει, κάθε φορά, πολλά από τα αιτήματα είτε των Βουλγάρων, είτε των Σέρβων, είτε ακόμα και των Ρουμάνων.

Ακόμα, σε ότι αφορά τις σχέσεις της Ελλάδας με τις γειτονικές βαλκανικές δυνάμεις, η ελληνική κυβέρνηση όχι μόνο δεν κατόρθωσε να τις βελτιώσει, αλλά συνέβαλλε στην επιδείνωσή τους. Με τη βαθμιαία ένταση του Μακεδονικού Ζητήματος, η ελληνική πλευρά ήταν σταθερά αποφασισμένη να προασπίσει ενεργά τα εθνικά συμφέροντα στη Μακεδονία.

Στις σχέσεις της Αθήνας με το Βελιγράδι δεν αρκούσε ο κοινός αντιβουλγαρικός προσανατολισμός για να οδηγήσει στην προσέγγιση και τη συνεργασία. Το γεγονός ότι η Σερβία επιζητούσε τον προκαθορισμό ζωνών επιρροής στα επίμαχα εδάφη της ευρωπαϊκής Τουρκίας, έκανε την Ελλάδα να αντιδρά και να μην αποδέχεται μια τέτοια προοπτική.

Η διαμάχη στη Μακεδονία είχε αρνητικές επιπτώσεις και στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Ρουμανία. Παρά τις ενθαρρυντικές προοπτικές που είχαν διαφανεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η ένταση της ρουμανικής προπαγάνδας είχε ως άμεση συνέπεια την αντίδραση της ελληνικής πλευράς και τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων⁷¹.

4.4. Συμπεράσματα

Η νίκη της Ελλάδας (και της Σερβίας) στον ένοπλο αγώνα της Μακεδονίας δεν είχε ως αποτέλεσμα να κερδίσουν τη Μακεδονία, ή έστω ένα τμήμα της, η Ελλάδα ή η Σερβία. Εμπόδισε όμως την απώλεια εκείνων των περιοχών που αργότερα αποτέλεσαν την ελληνική και τη σερβική Μακεδονία. Οι Έλληνες χρωστούσαν τη νίκη τους στην ανωτερότητα της στρατιωτικής και διοικητικής τους οργάνωσης

Τα θύματα του Μακεδονικού Αγώνα ήταν πολλά. Τα αποτελέσματά του όμως κρίθηκαν θετικά από την ελληνική κυβέρνηση, όχι μόνο γιατί αναχαιτίστηκε η διείσδυση των ανταγωνιστών -σημαντικός αριθμός σλαβόφωνων χωριών εγκατέλειψε την Εξαρχία και επέστρεψε στο Πατριαρχείο, ενώ και ο αριθμός των ενόπλων αντιπάλων συρρικνώθηκε σε μεγάλο κομμάτι της αμφισβητούμενης κεντρικής Μακεδονίας- αλλά και γιατί ενεργοποιήθηκε η μαχητικότητα και η αισιοδοξία κυβέρνησης και λαού.

Η επικράτηση του κινήματος των Νεοτούρκων⁷² στη Θεσσαλονίκη άλλαξε το κλίμα και έδωσε τέλος στον αγώνα. Οι Νεότουρκοι, υιοθετώντας τα βασικά συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης, διακήρυξαν ότι σκόπευαν να εφαρμόσουν το σύνταγμα του 1876 και να εγγυηθούν ισονομία και ισοπολιτεία όλων των Οθωμανών υπηκόων⁷³.

Ο Μακεδονικός Αγώνας είχε πια περάσει στην Ιστορία. Τόσο σαν σύλληψη, όσο και σαν εκτέλεση, υπήρξε ένας ιδιόρρυθμος πόλεμος, στον οποίο οι Έλληνες οδηγήθηκαν

⁷¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2003, σελ. 18-23.

⁷² «Νεότουρκοι» ονομάστηκαν από τους ξένους (Jeune Turc, Young Turc) και η ονομασία υιοθετήθηκε από τους ίδιους τους Τούρκους (Γκεντζ Τουρκ). Ο οργανωτικός πυρήνας του κινήματος υπήρξε το κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος» που συστήθηκε στη Γενεύη το 1891 από προοδευτικούς εξόριστους Τούρκους με επικεφαλής τον Αχμέτ Ριζά (Γρηγοριάδης Σόλων, *Τα φοβερά ντοκουμέντα «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913»*, Εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1979, σελ. 197)

⁷³ Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σελ. 310-311.

εξαιτίας της ένοπλης των Βουλγάρων σε περιοχές και πληθυσμούς της Μακεδονίας που διεκδικούσε δικαιωματικά ο Ελληνισμός. Και οι δύο πλευρές χρησιμοποίησαν όλα τα μέσα, θεμιτά και αθέμιτα, του ανορθόδοξου πολέμου.

Ιστορικά κρίνεται σαν ένας από τους πιο κρίσιμους αγώνες που διεξήγαγε ο Ελληνισμός για την εθνική του ολοκλήρωση. Γι' αυτό και δικαία αναγνωρίζεται σαν ο «Τρίτος Αγώνας της Ανεξαρτησίας», μετά την Επανάσταση του 1821 και τον Κρητικό Αγώνα. Η συμμετοχή στα ένοπλα σώματα εθελοντών προσέδωσε πανελλήνιο χαρακτήρα στον αγώνα, που ενισχύθηκε με την αθρόα συμμετοχή στα σώματα, την πολιτοφυλακή και στις μυστικές υπηρεσίες πληροφοριών, όλων των δυνάμεων του μακεδονικού Ελληνισμού.

Οι βασικοί στόχοι επιτεύχθηκαν. Ο ένοπλος αγώνας δεν επεδίωκε την απόσπαση εδαφών. Εμπόδισε, όμως, την προσάρτηση -η αυτονόμηση- της Μακεδονίας στην Βουλγαρία, επέτρεψε να μείνει ανοικτός ο δρόμος προς την Κωνσταντινούπολη, και διατήρησε ισχυρή την ελληνική παρουσία στη νότια και μεσαία ζώνη, πράγμα που επέτρεψε στην Ελλάδα να διεκδικήσει την προσάρτηση των τμημάτων αυτών κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους⁷⁴

⁷⁴ Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1982, σελ. 329.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913

5.1. Τα Βαλκάνια και η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η Βαλκανική χερσόνησος παρέμενε ένα πεδίο αντιθέσεων. Οι λαοί της παρουσίαζαν εθνικές, φυλετικές, γλωσσικές, θρησκευτικές και άλλες διαφορές μεταξύ τους. Έτσι, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, φαινόταν πως είχε σημάνει η ώρα για την ανατροπή του «status quo». Το ξαναμοίρασμα του κόσμου έμελλε να αρχίσει από τα Βαλκάνια.

Η προοδευτική αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απλωνόταν και στο ευρωπαϊκό τμήμα της. Καθώς έτριζαν τα θεμέλια του σαθρού εκείνου οικοδομήματος, από τις βίαιες αντιδράσεις των υπόδουλων εθνότητων, τα νεαρά βαλκανικά κράτη αναπτύσσονταν οικονομικά και στρατιωτικά. Ο συσχετισμός δυνάμεων απέβαινε ολοένα σε βάρος της Τουρκίας. Οι σφοδροί ιμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί, εξάλλου, που απλώνονταν στα Βαλκάνια, επιτάχυναν την πορεία για την ανατροπή του «status quo».

Η κατάρρευση της Τουρκίας ήταν αναπόφευκτη. Ήταν μια αυτοκρατορία φεουδαρχική, σε μια εποχή που η φεουδαρχία εξαφανιζόταν σε όλο τον κόσμο. Επίσης, περιέκλειε πλήθος από εθνικές μειονότητες, σε μια εποχή που τα έθνη σε όλο τον κόσμο διεκδικούσαν, εκτός από την εθνική τους εστία, κρατική υπόσταση⁷⁵.

Διαβλέποντας την οριστική αποδυνάμωση της άλλοτε πανίσχυρης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το κίνημα των «Νεοτούρκων» (1908) προσπάθησε να διασώσει, έστω και την τελευταία στιγμή, ό,τι ήταν δυνατό. Τον πυρήνα τους αποτελούσε η νεαρή αστική τάξη, που συσπείρωνε όλα τα προοδευτικά στρώματα της χώρας, με ευρύτατη συμμετοχή του σώματος των αξιωματικών, οι οποίοι γρήγορα μπήκαν στην πρωτοπορία. Στόχος τους ήταν ο ανασχηματισμός και η αλλαγή της παραπαίουσας αυτοκρατορίας.

Η επανάσταση των «Νεοτούρκων» χαιρετίστηκε από όλους τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Τουρκίας, διότι οι «Νεότουρκοί» διακήρυσσαν την ισότητα όλων των εθνότητων και θρησκειών εντός της Τουρκίας. Επίσης, υποχρέωσαν τον Σουλτάνο να επαναφέρει το Σύνταγμα του 1876 και να προκηρύξει εκλογές.

Στην πραγματικότητα, όμως, επρόκειτο για ένα καθαρά εθνικιστικό κίνημα που απέβλεπε στην ανασυγκρότηση της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η νέα κατάσταση έθεσε σε εφαρμογή σειρά μέτρων, όπως η στρατολογία των χριστιανών, η υποχρεωτική διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας, η κατάργηση ορισμένων προνομίων που είχαν εκχωρηστεί κ.ά. Πολύ γρήγορα οι χριστιανικοί πληθυσμοί αντιλήφθηκαν ότι στην Τουρκία υπήρχε θέση μόνο για τους Τούρκους μουσουλμάνους.

Εν τω μεταξύ, όλα τα βαλκανικά κράτη που είχαν εκκρεμείς λογαριασμούς με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, βλέποντας ότι το Νεοτουρκικό κράτος θα ισχυροποιείτο με έναν στρατιωτικό και διοικητικό εκσυγχρονισμό και σε λίγο χρόνο θα ήταν ικανό να

⁷⁵ Γρηγοριάδης Σόλων, *Τα φοβερά ντοκουμέντα «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913»*, Εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1979, σελ. 197.

αντιμετωπίσει κάθε εξωτερική και εσωτερική απειλή, έσπευσαν να τους «τακτοποιήσουν» - τουλάχιστον όσους μπορούσαν⁷⁶.

Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι η πολιτική εκτουρκισμού των εθνικών μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τους ανερχόμενους «Νεότουρκους», έδωσε ουσιαστικά το έναυσμα για την προσέγγιση των βαλκανικών κρατών και προετοίμασε το έδαφος για τους βαλκανικούς πολέμους⁷⁷.

5.2. Η Ελλάδα και τα Βαλκανικά Κράτη

Όπως αναφέρθηκε στο τέταρτο κεφάλαιο, η Ελλάδα είχε, αναμφίβολα, ισχυρούς και αδιαφιλονίκητους ιστορικούς τίτλους στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης, που ήταν αναπόσπαστα εδάφη της και στα οποία ζούσε συμπαγές και πολυπληθές ελληνικό στοιχείο, που διακρινόταν για το υψηλό πολιτιστικό του επίπεδο, την πρόοδο και την οικονομική του ανάπτυξη.

Παρ' όλα αυτά, οποιαδήποτε προσπάθεια του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, για την απελευθέρωση του υπόδουλου ακόμη Ελληνισμού, ήταν δύσκολο να εκδηλωθεί και να καρποφορήσει γιατί η Τουρκία εξακολουθούσε να είναι αρκετά ισχυρή (συγκριτικά με την Ελλάδα) και γιατί η πολιτική των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων για τη Βαλκανική είχε διαμορφωθεί κάτω από το Δόγμα της διατηρήσεως του τότε εδαφικού καθεστώτος στην περιοχή, χωρίς να επιτρέπει καμία ουσιαστική μεταβολή. Επιπλέον, η Ελλάδα, αντιμετωπίζοντας ποικίλα εσωτερικά προβλήματα, υστερούσε σημαντικά στον τομέα της στρατιωτικής οργανώσεως.

Η ατυχής, όμως, έκβαση του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897, όπως και η ένταση που επακολούθησε στο χώρο της Μακεδονίας από την εκεί δράση των Βούλγαρων Κομιτατζήδων⁷⁸, κατέδειξαν στους ιθύνοντες και σε ολόκληρο τον ελληνικό λαό την ανάγκη να ληφθούν άμεσα μέτρα για τη στρατιωτική προπαρασκευή της χώρας και τη ρεαλιστικότερη αντιμετώπιση των εθνικών θεμάτων⁷⁹.

Η Ελλάδα, λοιπόν, θέλει να βρεί ερείσματα στα γειτονικά κράτη προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση της στον βαλκανικό χώρο. Έτσι, τον Απρίλιο του 1911 βολιδοσκοπεί τη Βουλγαρία για σύναψη αμυντικής συμφωνίας και προτείνει ότι σε περίπτωση τουρκικής επίθεσης εναντίον της, η Ελλάδα θα ήταν διατεθειμένη να την βοηθήσει. Η βουλγαρική κυβέρνηση, έπειτα από αρκετές επιφυλάξεις, απαντά ότι σε παρόμοια περίπτωση, η Βουλγαρία θα κάνει το ίδιο για την Ελλάδα.

Εν τω μεταξύ, Βούλγαροι και Σέρβοι έχουν αρχίσει μυστικές διαπραγματεύσεις για σύναψη συμμαχίας, που τις επισπεύδει η αναγνώριση από την Υψηλή Πύλη της υπεροχής

⁷⁶ Λάζαρης Α. (Αντίγος ε.α.), *Α' Βαλκανικός Πόλεμος & η Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας-Επιτελείο Υπουργού (ΕΠ.Υ.ΕΘ.Α), Εκδόσεις Βιβλιοδετική Αθηνών, σελ. 6.

⁷⁷ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 380.

⁷⁸ Οργανωμένα αντάρτικα τμήματα, που κύριο σκοπό είχαν τον εκβουλγαρισμό της Μακεδονίας και της Θράκης.

⁷⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1987, σελ.

της αλβανικής εθνότητας στις περιοχές Σκόδρας, Ιωαννίνων, Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης, γεγονός που έθιγε άμεσα και σοβαρά τα συμφέροντα όλων των άλλων βαλκανικών λαών.

Κατόπιν τούτου, οι Πρωθυπουργοί Σερβίας και Βουλγαρίας, Μιλάνοβιτς και Γκέτσωφ, αντίστοιχα, συναντήθηκαν τον Οκτώβριο του 1911 και προχώρησαν με μεγάλη μυστικότητα στην υπογραφή Συμμαχίας τον Φεβρουάριο του 1912. Στα φανερά άρθρα, τα δύο κράτη εγγυώνταν αμοιβαία την ακεραιότητά τους και έδιναν υπόσχεση αμοιβαίας συνδρομής εναντίον οποιουδήποτε θα απειλούσε τα τουρκικά εδάφη της Βαλκανικής. Στα μυστικά, όμως, άρθρα, καθοριζόταν λεπτομερώς μια κοινή στρατιωτική δράση και ρυθμιζόταν η διανομή των εδαφών που θα αποσπούσαν από την Τουρκία, δηλαδή την Μακεδονία και την Θράκη. Λίγο αργότερα (Απρίλιος 1912), η Συμφωνία συμπληρώθηκε με τον καθορισμό των στρατιωτικών δυνάμεων που θα κινητοποιούσε η κάθε χώρα (200.000 άνδρες η Βουλγαρία και 150.000 η Σερβία).

Αν και μυστική η Συνθήκη, ο Βενιζέλος κατόρθωσε να πληροφορηθεί μέσω πρακτόρων και διπλωματικών πηγών και μη γνωρίζοντας ακριβώς τους όρους αγωνιούσε, αντιλαμβανόμενος τις συνέπειες. Έτσι, τον Απρίλιο του 1912 υποβάλλει σχέδιο συμμαχίας προς τη Βουλγαρία, αλλά προσκρούει στην άρνηση της Βουλγαρίας να αναγνωρίσει δικαιώματα της Ελλάδας επί των παραλιών της ελληνικής Μακεδονίας.

Ο Βενιζέλος, διαβλέποντας ότι η μη συμμετοχή της Ελλάδας στη Συνθήκη θα σημάνει και την οριστική απώλεια των αλύτρωτων ελληνικών περιοχών, επανέρχεται, προτείνοντας την υπογραφή συμμαχίας, χωρίς οποιαδήποτε εδαφική απαίτηση. Ήταν πραγματικά μια τολμηρή απόφαση με μεγάλο πολιτικό ρίσκο. Η Βουλγαρία, αυτή τη φορά, δέχτηκε την καινούργια ελληνική πρόταση.

Η αλήθεια είναι ότι ήθελαν την Ελλάδα για αντιπερισπασμό, καθώς δεν είχαν εκτιμήσει ρεαλιστικά τις δυνατότητες του ελληνικού στρατού. Είχαν μείνει στην παλιά εικόνα του 1897 και δεν είχαν αντιληφθεί το έργο που είχε εν τω μεταξύ συντελεστεί.

Έτσι, στις 16 Μαΐου 1912, υπογράφεται στην Σόφια η Ελληνο-Βουλγαρική Συνθήκη Συμμαχίας διάρκειας τριών ετών και τον Σεπτέμβριο η Ελληνο-Βουλγαρική Στρατιωτική Συνθήκη. Η Ελλάδα θα έπρεπε να διαθέσει για τον αγώνα 120.000 άνδρες και η Βουλγαρία 300.000⁸⁰.

Με τη Σερβία ο Βενιζέλος δεν υπέγραψε καμία συμφωνία, ενώ με το Μαυροβούνιο προχώρησε σε συμφωνία προφορική, λίγο πριν από την έναρξη του πολέμου.

5.3. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι υπό όρους Υψηλής Στρατηγικής

Αν θέλαμε να παρουσιάσουμε με συντομία τους Βαλκανικούς Πολέμους, θα λέγαμε ότι είναι οι πόλεμοι που έγιναν το 1912-1913, αρχικά από τα σύμμαχα χριστιανικά κράτη της Βαλκανικής: Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία και Μαυροβούνιο, εναντίον της Τουρκίας για την απελευθέρωση των υπόδουλων ακόμη ομοεθνών τους (Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος) και

⁸⁰ Λάζαρης Α.(Αντ/γος ε.α.), *Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος & η Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας-Επιτελείο Υπουργού (ΕΠ.Υ.ΕΘ.Α), Εκδόσεις Βιβλιοδετική Αθηνών, σελ. 9.

στη συνέχεια από την Ελλάδα και τη Σερβία εναντίον της Βουλγαρίας εξαιτίας των επιθετικών ενεργειών της τελευταίας, αποτέλεσμα των εδαφικών διεκδικήσεών της, σε βάρος των πρώην Συμμάχων της (Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος).

Η Ελλάδα, σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια, διέθετε πλέον έναν πλήρως αναδιοργανωμένο, άρτια εξοπλισμένο και καλά εκπαιδευμένο στρατό. Με αυτά ως δεδομένα, εισήλθε στον πόλεμο κατά της Τουρκίας, στο πλευρό των Βαλκανικών Συμμάχων, αποφασισμένη να ελευθερώσει τα εδάφη της που βρίσκονταν ακόμη υπό τουρκικό ζυγό, αλλά και να αποπλύνει την ήττα του ατυχούς πολέμου του 1897. Πράγματι, ο ελληνικός στρατός ανέλαβε τη μεγάλη αυτή εξόρμηση και έγραψε ηρωικές σελίδες στη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θρακη και τα νησιά του Αιγαίου, προκαλώντας το θαυμασμό των συμμάχων, αλλά και το δέος των αντιπάλων⁸¹.

Έτσι, ο πόλεμος των συνασπισμένων βαλκανικών χωρών (Σερβία, Μαυροβούνιο, Ελλάδα και Βουλγαρία) κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που άρχισε τον Οκτώβριο του 1912, τερμάτισε σε μικρό χρονικό διάστημα (30 Μαΐου 1913 – Συνθήκη Λονδίνου) την τουρκική κυριαρχία στο μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής Τουρκίας.

Σύντομα, όμως, οι βαλκανικοί σύμμαχοι διαφώνησαν στη διανομή των εδαφών που είχαν αποσπάσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι απαιτήσεις των Βουλγάρων για περισσότερα εδάφη από όσα είχαν κατακτήσει οι ίδιοι οδήγησαν το καλοκαίρι του 1913 στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, στον οποίο οι Βούλγαροι αντιμετώπισαν τους πρώην συμμάχους τους, καθώς και τους Τούρκους και τους Ρουμάνους, με συνέπεια να χάσουν τον πόλεμο και αρκετά από τα κέρδη του πρώτου πολεμικού γύρου.

Η συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913), που τερμάτισε τον πόλεμο στα Βαλκάνια, χωρίς την παρέμβαση των μεγάλων δυνάμεων, επικύρωσε την νότια Μακεδονία, την νότια Ήπειρο και την Κρήτη στην Ελλάδα, την βορειοδυτική Μακεδονία στην Σερβία και την βορειοανατολική στην Βουλγαρία. Η Τουρκία επανέκτησε την Αδριανούπολη και η Ρουμανία την Δοβρουτσά. Δημιουργήθηκε, επίσης, ανεξάρτητο Αλβανικό κράτος. Η τελευταία αυτή ρύθμιση δυσαρέστησε την Σερβία, επειδή η δημιουργία του αλβανικού κράτους απέκλειε την έξοδο της Σερβίας στην Θάλασσα⁸².

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, που άρχισε στις 16 Ιουνίου 1913 και έληξε στις 18 Ιουλίου 1913, χαρακτηρίζεται για την ταχύτητα διεξαγωγής του, τη σκληρότητα των μαχών και το μεγάλο αριθμό απωλειών και από τις δύο πλευρές. Έτσι, η Ελλάδα βγήκε από τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους ενωμένη και ισχυρή, αφού με αυτούς η εδαφική της έκταση διπλασιάστηκε και εκατομμύρια υπόδουλων Ελλήνων αδελφών απέκτησαν την ελευθερία τους⁸³.

⁸¹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1987, σελ. 9.

⁸² Κολιόπουλος Ι.Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από την Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 230-231.

⁸³ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1987, σελ. 9.

5.3.1. Στρατιωτική Στρατηγική

Ο συγχρονισμός των πολεμικών επιχειρήσεων (κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο) πρόβλεπε την κατάτμηση των μετώπων στη Θράκη, στην Βόρεια Μακεδονία και στην Αλβανία, στην Νότια Μακεδονία και στην Ήπειρο.

Οι επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στη Μακεδονία, άρχισαν στις 05 Οκτωβρίου 1912 και διήρκεσαν δύο μήνες περίπου. Στο μικρό αυτό χρονικό διάστημα, η Ελληνική στρατιά συνήψε πολλές νικηφόρες μάχες, κατά τις οποίες κατατρόπωσε τις αντίπαλες τουρκικές δυνάμεις και απελευθέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας και τα νησιά του Αιγαίου, με αποκορύφωμα την «άνευ όρων» παράδοση της Θεσσαλονίκης και του εκεί τουρκικού στρατού, λίγες ημέρες, μάλιστα, μετά την έναρξη του πολέμου.

Αντίθετα, οι επιχειρήσεις στην Ήπειρο, λόγω της μεγάλης προτεραιότητας που είχε δοθεί για την απελευθέρωση της Μακεδονίας, αλλά και λόγω των εξαιρετικά δυσμενών καιρικών συνθηκών και του ορεινού του ηπειρωτικού εδάφους, διήρκεσαν περισσότερο, χωρίς όμως να υστερούν σε επιτυχίες, αφού με τις επιχειρήσεις αυτές εκπορθήθηκε η ισχυρά οργανωμένη τοποθεσία των Ιωαννίνων και απελευθερώθηκε ολόκληρη η Ήπειρος. Το γεγονός αυτό επέτρεψε την έγκαιρη μεταφορά του όγκου του στρατού στο μακεδονικό μέτωπο, όπου είχε αρχίσει να συγκεντρώνεται ο βουλγαρικός στρατός, με επιθετικές προθέσεις εναντίον των πρώην συμμάχων του, διεκδικώντας ένα μεγάλο μέρος των ελληνικών μακεδονικών εδαφών, που με τόσους αγώνες και θυσίες μόλις είχε απελευθερώσει ο ελληνικός στρατός.

Όσον αφορά το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, θα λέγαμε ότι κυριάρχησε απόλυτα στις θάλασσες και έτσι κατόρθωσε να απελευθερώσει τα νησιά του Αιγαίου. Επίσης, πέτυχε τον πλήρη αποκλεισμό των Τούρκων, με αποτέλεσμα να μην μπορέσουν να εκτελέσουν καμία θαλάσσια μεταφορά. Έτσι, η συμβολή του στις νίκες του Στρατού Ξηράς και στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης ήταν αποφασιστικής σημασίας.

Ο ενισχυμένος ελληνικός στόλος σημείωσε αλληπάλληλες επιτυχίες. Η πρώτη μεγάλη νίκη του, έπειτα από την ανατίναξη της τουρκικής κορβέτας Φετίχ Μπουλέντ στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, υπήρξε η ναυμαχία της Έλλης (3 Δεκεμβρίου 1912), κοντά στην έξοδο των Στενών των Δαρδανελλίων, στην οποία έλαβαν μέρος σημαντικές δυνάμεις και από τις δύο πλευρές. Ένα μήνα αργότερα και αφού προηγήθηκαν αλληπάλληλες ναυτικές επιχειρήσεις, διαδραματίστηκε, στις αρχές Ιανουαρίου 1913, η ναυμαχία της Λήμνου, η οποία ολοκλήρωσε την ελληνική επιτυχία της Έλλης και εδραίωσε την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο.

Ανάλογες επιτυχίες με τις ελληνικές σημείωναν στα διάφορα πολεμικά μέτωπα και οι Μαυροβούνιοι, οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι. Η κατάρρευση του τουρκικού μετώπου υπήρξε ολοκληρωτική με αποτέλεσμα η Τουρκία να αποδεχθεί την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της ανακωχής (20 Νοεμβρίου/3 Δεκεμβρίου 1912), αλλά η Ελλάδα συνέχιζε τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο. Τελικά, αποφασίστηκε να αρχίσουν στο Λονδίνο οι διαπραγματεύσεις των εμπολέμων⁸⁴.

⁸⁴ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 388.

5.3.2. Οικονομία του Πολέμου

Στις 15 Αυγούστου 1909, η πραγματοποίηση της στρατιωτικής επανάστασης υπό την οργάνωση του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» ή αλλιώς το γνωστό «Κίνημα στο Γουδί», επέβαλε την επιτάχυνση του εκσυγχρονισμού του στρατιωτικού, πολιτικού και διοικητικού μηχανισμού της χώρας και, το σπουδαιότερο, κάλεσε το 1910 τον Ελευθέριο Βενιζέλο - οι ηγετικές ικανότητες του οποίου είχαν ήδη φανεί από την επανάσταση της Θερίσου⁸⁵ - να αναλάβει την πρωθυπουργία. Ο Βενιζέλος, εκτός από το μεγάλο έργο που πραγματοποίησε στον πολιτικό και διοικητικό τομέα της χώρας, προώθησε με γρήγορο ρυθμό την αναδιοργάνωση του στρατού, που είχε αρχίσει από το 1904, διότι εβλεπε τον πόλεμο να διαγράφεται στον εγγύς ορίζοντα⁸⁶.

Έτσι, ανέλαβε ο ίδιος τα Υπουργεία Στρατιωτικών και Ναυτικών και έκανε τη βελτίωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων έναν από τους κυριότερους στόχους του. Στο σημείο αυτό είχε σαφώς αναλάβει δεσμεύσεις απέναντι στους αξιωματικούς που είχαν φροντίσει για την εμφάνισή του στο πολιτικό προσκήνιο της Ελλάδας.

Οπωσδήποτε η διεύρυνση των ενόπλων δυνάμεων αποτελούσε εδώ και πολύ καιρό ένα πρόγραμμα που έβρισκε σύμφωνα όλα τα ελληνικά κόμματα. Αντιλαμβάνονταν όλοι ότι η Βουλγαρία, η Σερβία και η Ρουμανία είχαν επιδοθεί, βαδίζοντας στα χνάρια των Μεγάλων ευρωπαϊκών Δυνάμεων, σε μια επιχείρηση επέκτασης της πολεμικής τους μηχανής και παρακολουθούσαν με αγωνία τη βελτίωση και την αύξηση των τουρκικών δυνάμεων. Διέβλεπαν επίσης ότι η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας είχε πολύ εξασθενήσει επειδή της έλειπε η ισχύς των όπλων.

Όταν υπήρχαν διαφωνίες (και για περισσότερο από μισό αιώνα όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις δέχονταν επιθέσεις στο δίπτυχο της εξωτερικής και της αμυντικής πολιτικής), ήταν πάντα σχετικές με τους τρόπους και τα μέσα, κυρίως τα οικονομικά, γιατί οι δημαγωγοί ποτέ δεν κατάλαβαν πόσο ασυμβίβαστο ήταν να αγρεύουν ψήφους δίνοντας υποσχέσεις ότι θα μειώσουν τη φορολογία, ενώ παράλληλα διαλαλούσαν την ανάγκη να αγοραστούν όπλα και δαπανηρά θωρηκτά, σε μια αγορά όπου οι τιμές ανέβαιναν συνεχώς⁸⁷.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η πολεμική προπαρασκευή από το 1904-1912 κόστισε 214 εκατομμύρια δραχμές -ποσό τεράστιο για την εποχή- από τα οποία τα 115 διατέθηκαν επί Βενιζέλου από το 1910-1912. Σύμφωνα με το σχέδιο επιστράτευσης προβλεπόταν ότι η συνολική δύναμη του στρατού θα ανέλθει σε 130.000 άνδρες, πλήρως εξοπλισμένων, σε 32.100 κτήνη και 5.700 οχήματα.

Νέο υλικό και κάθε είδους εφόδια, καθώς και μονάδες του στόλου, παραγγέλθηκαν και η οργάνωση και εκπαίδευση του στρατού άρχισε να παίρνει μια νέα και σύγχρονη μορφή. Βασικό ρόλο σ' αυτήν την προσπάθεια διαδραμάτισε και η Γαλλική Στρατιωτική

⁸⁵ Η Επανάσταση της Θερίσου, το 1905, με πρωτεργάτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο, επιδίωξε και πάλι της Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, αλλά κατεστάλη τότε από τμήματα των Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες είχαν εγγυηθεί την αυτονομία που είχε αποκτήσει η Κρήτη το 1897, έπειτα από σειρά αιματηρών επαναστάσεων (1866, 1878, 1889, 1895, 1897).

⁸⁶ Λάζαρης Α. (Αντ/γος ε.α.), *Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος & η Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας-Επιτελείο Υπουργού (ΕΠ.Υ.ΕΘ.Α), Εκδόσεις Βιβλιοδετική Αθηνών, σελ. 7.

⁸⁷ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 282-283.

Αποστολή υπό τον στρατηγό Εϊντού (Eyoux) - την οποία ο Βενιζέλος κάλεσε το 1911 για να βοηθήσει την στρατιωτική αναδιοργάνωση της χώρας -, καθώς και μια Αγγλική Ναυτική Αποστολή για την αναδιοργάνωση του Πολεμικού Ναυτικού. Τέλος, επανέφερε στον στρατό τον διάδοχο Κωνσταντίνο – που προβλεπόταν σε περίπτωση πολέμου να αναλάβει την αρχιστρατηγία – και τους πρίγκηπες που η επανάσταση του 1909 είχε απομακρύνει. Πέρα από τα παραπάνω, έγινε σημαντική οχύρωση των συνόρων, ώστε να αντιμετωπισθεί τυχόν τουρκική επίθεση⁸⁸.

Αν θέλουμε να μιλήσουμε με αριθμητικά στοιχεία για την κατάσταση του στρατού και του στόλου είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ότι: στον στρατό το μόνιμο στράτευμα αποτελούνταν από 12 τάγματα πεζικού, 6 ευζωνικά τάγματα, 3 συνταγματα ιππικού, 4 συνταγματα πεδινών πυροβολαρχιών, 2 συντάγματα ορεινών πυροβολαρχιών, 1 μοίρα βαρέων πυροβόλων και 2 συντάγματα μηχανικού. Ενώ, υπό το ζωηρό ενδιαφέρον του Βενιζέλου, το δυναμικό του ελληνικού στόλου εμπλουτίστηκε με ένα υποβρύχιο, έξι αντιτορπιλικά, τέσσερα εξοπλισμένα ατμόπλοια και προχώρησε στην παραγγελία νέων. Έτσι, τον Νοέμβριο του 1912, το ελληνικό ναυτικό απαρτιζόταν από 1 καταδρομικό, 3 θωρηκτά, 14 αντιτορπιλικά, 4 τορπιλοβόλα, 8 κανονιοφόρους, 4 εξοπλισμένα ατμόπλοια, 1 υποβρύχιο και άλλα μικρότερα σκάφη⁸⁹.

Συνολικά ο πόλεμος κόστισε, περίπου, 411 εκατομμύρια δραχμές, μαζί με τις δαπάνες για τους αιχμαλώτους πολέμους και τους πρόσφυγες. Αλλά η ελληνική οικονομία και τα βελτιωμένα δημοσιονομικά της χώρας μπόρεσαν να σηκώσουν αυτό το βάρος, χωρίς μεγάλες δυσκολίες.

Ένα τμήμα από τις δαπάνες (124 εκατομμύρια) καλύφθηκε από τα τακτικά έσοδα του κρατικού ταμείου, ενώ το υπόλοιπο από τον εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό. Με την επένδυση αυτών των ποσών, η Ελλάδα δεν αύξησε μόνο το δυναμικό του στρατού και του ναυτικού της σε 250.000 άνδρες, περίπου, αλλά πολλαπλασίασε και τα έσοδά της⁹⁰.

5.3.3. Εσωτερική Πολιτική

Κάνοντας μια σύντομη ανασκόπηση στην εσωτερική κατάσταση της Ελλάδας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διαπιστώνουμε ότι η πλειοψηφία της ελληνικής κοινής γνώμης, εξασθενημένη από τις αλληπάλληλες περιπέτειες του έθνους και αποδυναμωμένη από την διαρκή ρευστότητα της πολιτικής κατάστασης, διεκδικούσε καλύτερη τύχη για τον ελληνισμό και αναζητούσε απεγνωσμένα εκείνο τον χαρισματικό ηγέτη, που θα έβγαζε το έθνος από τον πολιτικό εκφυλισμό και την ηθική διαφθορά. Οι προσδοκίες του ελληνικού λαού εκπληρώθηκαν στο πρόσωπο του Ελευθερίου Βενιζάλου.

Στη νέα βουλή που άρχισε τις εργασίες της τον Σεπτέμβριο του 1910, την μεγαλύτερη πλειοψηφία αντιπροσώπευαν βέβαια και πάλι παλαιοκομματικοί πολιτικοί, αλλά σταθερή

⁸⁸ Λάζαρης Α. (Αντ/γος ε.α.), *Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος & η Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας-Επιτελείο Υπουργού (ΕΠ.Υ.ΕΘ.Α), Εκδόσεις Βιβλιοδετική Αθηνών, σελ. 7.

⁸⁹ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 378.

⁹⁰ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 303.

υπήρξε και η παρουσία μιας αναζωογονημένης πολιτικής εκπροσώπησης από νέα στελέχη, που επρόκειτο να διαφοροποιήσουν το πολιτικό σκηνικό και να αποδείξουν την αδυναμία επιβίωσης ενός παρελθοντολογικού κομματικού σχήματος. Μάλιστα, ο ίδιος ο Βενιζέλος εξασφάλισε την πρώτη θέση στην εκλογική περιφέρεια της Αττικής και της Βοιωτίας.

Ο τόπος χρειαζόταν βαθιά ανανέωση ως προς την εσωτερική συγκρότησή του και ως προς τους εξωτερικούς προσανατολισμούς του. Ο Βενιζέλος, λοιπόν, υποσχόταν καίριες μεταβολές σε όλους τους τομείς της κρατικής μηχανής (νομοθεσία, αυτοδιοίκηση, παιδεία, γεωργία, οικονομία) και παράλληλα στρατιωτική ενδυνάμωση του κράτους για την αντιμετώπιση των ξένων κινδύνων.

Μετά από μια σειρά άστατων πολιτικών εξελίξεων και νέων εκλογών σε διάστημα λίγων μηνών, τελικά επέρχεται πλήρης ανανέωση της ελληνικής Βουλής και εμπλουτισμός της με καινούργια στελέχη. Το νέο πολιτικό πρόγραμμα του Ελευθερίου Βενιζέλου εξασφάλιζε αναμφισβήτητα την επιδοκιμασία της μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού και ανταποκρινόταν στις χρόνιες λαϊκές προσδοκίες.

Χρόνια προβλήματα που απασχολούσαν από την σύσταση του ελληνικού κράτους τον ελληνικό λαό, αντιμετωπίστηκαν με θετικές λύσεις και γενναίες αποφάσεις. Μόνο με την παγίωση μιας σταθερής εσωτερικής συγκρότησης θα ήταν εφικτή η εφαρμογή ώριμης εξωτερικής πολιτικής⁹¹.

5.3.4. Εξωτερική νομιμοποίηση

Όσον αφορά τις Μεγάλες Δυνάμεις, από μια πλευρά, απέβλεπαν την επιβίωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Γερμανία, ιδίως, επιδίωκε σαφώς τη διατήρηση αυτού του πελώριου, πολυσύνθετου φεουδαρχικού οργανισμού, που ψυχορραγούσε. Και οι άλλες Δυνάμεις δεν ήθελαν, ακόμα, να εκπνεύσει ο μεγάλος ασθενής.

Ωστόσο, η μέριμνά τους αυτή απέβλεπε σε άλλους σκοπούς. Ήθελαν να επιζήσει η Οθωμανική Αυτοκρατορία γιατί η ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση αυτής της αποσυντεθημένης επικράτειας θα ήταν πιο αποδοτική έτσι, παρά αν κατακερματιζόταν υπό άλλα καθεστάτα. Και σε κάθε περίπτωση, η καθεμιά Μεγάλη Δύναμη ξεχωριστά απέβλεπε να καταστήσει υποχείριό της την ακατακερμάτιστη αυτοκρατορία⁹².

Με δεδομένη, λοιπόν, τη στάση τους αυτή απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, καμία από τις τότε ενδιαφερόμενες Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Αυστροουγγαρία) δεν είδε με καλό μάτι τη συνεννόηση των βαλκανικών κρατών.

Προσπαθούσαν, λοιπόν, να αποτρέψουν τη ρήξη με διαβήματα τόσο προς την Τουρκία, όσο και προς τις χώρες της Συμμαχίας. Βλέποντας, όμως, ότι οι τελευταίες ήταν αποφασισμένες και ο πόλεμος αναπόφευκτος, άφησαν τα πράγματα να εξελιχθούν υπολογίζοντας να επωφεληθούν από τα αποτελέσματα του πολέμου, επιδιώκοντας να

⁹¹ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 374-377.

⁹² Γρηγοριάδης Σόλων, *Τα φοβερά ντοκουμέντα «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913»*, Εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1979, σελ. 197.

εξασφαλίσουν την επιρροή - καθεμία βέβαια για λογαριασμό της - στα Βαλκάνια, όπως αυτά θα διαμορφώνονταν.

5.3.5. Διπλωματία

Στον τομέα της διπλωματίας, θα διαπιστώσουμε ότι από τον Οκτώβριο του 1911, οπότε και ξέσπασε ο ιταλοτουρκικός πόλεμος, η διογκούμενη εχθρική διάθεση της Πύλης απέναντι στο ελληνικό κράτος ανεστάλη σημαντικά, ιδιαίτερα λόγω του, άλυτου ακόμα, Κρητικού ζητήματος.

Εντελώς συγκυριακά διακόπηκε ο οικονομικός αποκλεισμός και τα ελληνικά πλοία προσέγγιζαν και πάλι τα λιμάνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στους αρχηγούς των βαλκανικών κρατών (και κυρίως στον Βενιζέλο) δόθηκε τότε η δυνατότητα να αναπτύξουν εντονότερη διπλωματική δραστηριότητα, να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στην οργάνωση των στρατιωτικών και ναυτικών δυνάμεών τους και να δοκιμάσουν την πολεμική ετοιμότητα των κρατών τους. Αυτή υπήρξε και η βασικότερη προϋπόθεση για την ευνοϊκή εξέλιξη των δυναμικών προσπαθειών τους κατά την επερχόμενη βαλκανική εμπλοκή.

Συγκεκριμένα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπήρξε ιδιαίτερα ρεαλιστής απέναντι στο αλτρωτικό ζήτημα. Οι ενέργειές του χαρακτηρίζονται από μετριοπάθεια και επιφυλακτικότητα και διαφοροποιούνταν πάντοτε ανάλογα με τις διεθνείς συγκυρίες. Ήδη, από τις αρχές του Νεοτουρκικού κινήματος (1908), το ελληνικό κράτος φορτισμένο με αλλεπάλληλα προβλήματα προτεραιοτήτων σε συνάρτηση με τα αλτρωτικά ζητήματα, συνέχιζε την πολιτική της ελληνοτουρκικής προσέγγισης.

Τις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων, κύριο μέλημα του Βενιζέλου ήταν να κατορθώσει να προχωρήσει σε διακανονισμό του Κρητικού Ζητήματος. Ωστόσο, παρά την πολιτική της ελληνοτουρκικής προσέγγισης που είχε εφαρμόσει, το Κρητικό Ζήτημα έμενε άλυτο και εξακολουθούσε να ταλανίζει την πολιτική ζωή του ελληνικού κράτους. Είχε ειλικρινά πιστέψει στην ελληνοτουρκική συνύπαρξη μέσα στα πλαίσια της οθωμανικής επικράτειας. Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι δεν επέσπευδε την επίλυση του αλτρωτικού ζητήματος και ιδιαίτερα του Μακεδονικού, γιατί έθετε θέμα προτεραιοτήτων σε άμεση συνάρτηση με το Κρητικό πρόβλημα και γιατί γνώριζε πολύ καλά τις δυσκολίες που προϋπόθετε η επίλυση του Μακεδονικού. Γι' αυτό και όταν τον επισκέφθηκε, τον χειμώνα του 1911, η επιτροπή Μακεδόνων οπλαρχηγών και του ζήτησε να βγούν τα σώματα σε δράση, ο Βενιζέλος αρνήθηκε. Αλλά, ο πόθος των μακεδονομάχων οπλαρχηγών για την απελευθέρωση της Μακεδονίας υπήρξε άσβεστος.

Η σύμπραξη των βαλκανικών κρατών για την αντιμετώπιση της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τους επερχόμενους βαλκανικούς πολέμους στηρίχθηκε ουσιαστικά στη σερβοβουλγαρική και στην ελληνοβουλγαρική συμμαχία. Παρά τις μεγάλες διαφορές που χώριζαν την Σερβία και την Βουλγαρία, ιδιαίτερα ως προς την μελλοντική διεύθετηση του Μακεδονικού ζητήματος, η επιτακτική ανάγκη για τη βαλκανική συσπείρωση με σκοπό την αντιμετώπιση του διογκούμενου τουρκικού κινδύνου και η ρωσική πίεση που επιδίωκε να αντισταθμίσει την αυστριακή επιρροή στον βαλκανικό χώρο, συνέβαλαν τελικά στην

υπογραφή της σερβοβουλγαρικής συνθήκης συμμαχίας στις 29 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1912⁹³.

Σε κάθε περίπτωση, η σερβοβουλγαρική συμμαχία υπήρξε η αφετηρία της συμμαχικής προσέγγισης των τεσσάρων χριστιανικών κρατών της Βαλκανικής και καταλύτης για την έκρηξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου. Τα ίδια τα χριστιανικά κράτη της περιοχής σύντομα συνειδητοποίησαν ότι όφειλαν να αναλάβουν δράση, προκειμένου να μην απολέσουν την όποια πρωτοβουλία των κινήσεων διατηρούσαν ακόμα στον άμεσα ζωτικό τους χώρο⁹⁴.

5.4. Συμπεράσματα

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, συνδυάζοντας στην τελική τους φάση τον αγώνα των Κρητικών και των Μακεδόνων για την ανεξαρτησία τους, είχαν και για τους δύο αγώνες αίσιο τέλος. Εκτός από τη Μακεδονία και την Κρήτη, η Ελλάδα αυξήθηκε εδαφικά στην Ήπειρο, και κατέληξε να ελέγχει στην ουσία πολυάριθμα ελληνόφωνα νησιά.

Σε τελική ανάλυση αύξησε το έδαφός της κατά 68% (από 64.786 σε 108.762 τετραγωνικά χιλιόμετρα) και τον πληθυσμό της από περίπου 2.700.000 σε 4.800.000 κατοίκους. Ο πληθυσμός της επομένως ξεπέρασε τον πληθυσμό της Βουλγαρίας, που πρόσθεσε μόλις 130.000 κατοίκους στους 4.300.000 που είχε ήδη. Το επίτευγμα της Ελλάδας, όπως και της Σερβίας, που είχε σχεδόν διπλασιάσει την επιφάνειά της και αυξήσει τον πληθυσμό της από 2.900.000 σε 4.500.000 ήταν εκπληκτικό⁹⁵

Η μεγάλη αυτή επιτυχία του ελληνικού λαού και του αγώνα του, που οι απαρχές του εντοπίζονται ένα περίπου αιώνα πριν, με το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης του 1821, είχε εύλογα δημιουργήσει κλίμα ευφορίας και αισιοδοξίας σε ολόκληρο το ελληνικό έθνος. Η επιμονή και το αυξημένο πατριωτικό αίσθημα έφεραν τους προσδοκόμενους καρπούς.

Η ελληνική κυβέρνηση και οι εύστοχες επιλογές σε συνδιασμό με τη μεγάλη πρόοδο που είχε επιτευχθεί στην οργάνωση και στελέχωση του ελληνικού στρατού και στόλου, ανήγαγαν την Ελλάδα σε σημαντικό παίκτη της περιόδου.

Η Ελλάδα ξέφυγε από την απομόνωση του παρελθόντος και πήρε ενεργό ρόλο σε όλα όσα συνέβαιναν στη «γειτονιά» της. Έκανε την παρουσία της αισθητή και διεκδίκησε ενεργά όλα αυτά που για χρόνια επεδίωκε.

⁹³ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 378.

⁹⁴ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2003, σελ. 68.

⁹⁵ Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989, σελ. 303.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα αποτελούσε ένα μικρό ανεξάρτητο κράτος στη νότια Βαλκανική, με σύνορα τα οποία έφταναν έως τη Θεσσαλία και την Άρτα. Είχε συγκροτηθεί διοικητικά και οικονομικά, αλλά βρισκόταν αντιμέτωπη με ένα καίριο ζήτημα: Εκτός των συνόρων της, υπήρχαν σχεδόν ισάριθμοι Έλληνες με αυτούς που διαβιούσαν εντός. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε τον κύριο γνώμονα της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, εκφρασμένο στη Μεγάλη Ιδέα, τη διεύρυνση, δηλαδή, του ελληνικού κράτους ώστε να συμπεριλάβει εδάφη με τους αλύτρωτους, οι οποίοι τελούσαν υπό ξένη κυριαρχία.

Ο αλυτρωτισμός, λοιπόν, γίνεται ο κεντρικός πολιτικός άξονας του νεαρού ελληνικού κράτους. Πέρα όμως από πολιτική κατεύθυνση, η απελευθέρωση όλων των αλύτρωτων Ελλήνων αποτελούσε φυσική επιταγή και θρησκευτική υποχρέωση. Ο ελεύθερος, πλέον, ελληνικός λαός που ζούσε μέσα στα στενά όρια του νεοσύστατου κράτους, προσδοκούσε την απελευθέρωση των υπόδουλων ακόμη αδελφών και ήταν διατεθειμένος να κάνει πολλές θυσίες προκειμένου να επιτευχθεί το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας.

Για πάνω από μισό αιώνα και συγκεκριμένα από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα έως και την τρίτη δεκαετία του 20^{ου}, η Μεγάλη Ιδέα επηρέασε καθοριστικά τα πολιτικά πράγματα στην Ελλάδα. Έτσι, το Κρητικό και Μακεδονικό Ζήτημα κυριάρχησαν στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας και απορρόφησαν όλη τη δυναμική της εξωτερικής πολιτικής.

Ωστόσο, η απλοποιημένη και ρομαντική εκδοχή της Μεγάλης Ιδέας είχε αρνητική επιρροή στην πορεία της νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής. Με άλλα λόγια, δεν υπήρχε συντονισμένη και κεντρική εθνική στρατηγική η οποία να επεξεργάζεται τα πολιτικο - στρατιωτικά δεδομένα και να δίνει συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Το φαινόμενο του αντάρτικου και η ύπαρξη παρακρατικών οργάνωσεων, υπέρ της απελευθέρωσης των αλύτρωτων Ελλήνων, κυριαρχούσαν την εποχή εκείνη σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

Η υπό εξέταση εποχή αποτελεί μια από τις πιο ταραγμένες της ελληνικής ιστορίας, καθώς η Ελλάδα επιδιώκει να αυτοπροσδιοριστεί ως έθνος – κράτος και να διεκδικήσει αυτά που της αναλογούν εδαφικά και πληθυσμιακά. Η προσπάθειά της αυτή προς την εθνική ολοκλήρωση είναι αρχικά αυθόρμητη, όμως στην πορεία μεταλλάσσεται και αποκτά πιο συγκεκριμένο χαρακτήρα.

Οι πιέσεις που ασκούνται είναι πολλές και η Ελλάδα εξετάζει πια συμμαχία θα ήταν προτιμότερη για την επίτευξη των εθνικών της στόχων. Άραγε θα ήταν προτιμότερη η συμμαχία με τους Χριστιανούς Σλάβους εναντίον των Τούρκων ή θα έπρεπε να προτιμηθεί η συμμαχία με την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία όμως σε βάθος χρόνου θα μπορούσε ίσως και να κυβερνηθεί από Έλληνες;

Η εξωτερική πολιτική του τόπου ισορροπεί ανάμεσα σε δύο δυνατές επιλογές: από τη μια ελληνοτουρκική προσέγγιση και συνεργασία και από την άλλη διαβαλκανική συμμαχική ευθυγράμμιση.

Η μεγάλη ήττα του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 είχε αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα της, με αποτέλεσμα να επηρεάσει πολλούς (μεταξύ αυτών και τον Ίωνα Δραγούμη) οι οποίοι πίστευαν ότι το Ελληνικό Κράτος θα έπρεπε να επιβιώσει με μία αυτοκρατορική

λογική μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το κίνημα των «Νεοτούρκων» και οι φιλελεύθερες ιδέες που πρέσβευε συνέτειναν προς αυτήν την κατεύθυνση και γι' αυτό άλλωστε η ελληνική πλευρά διατήρησε επιφυλακτική και συντηρητική στάση απέναντι στη Τουρκία, με τάσεις μάλιστα συνεννόησης.

Ακόμα και ο Βενιζέλος, ως ρεαλιστής και μετριοπαθής πολιτικός, ενστερνιζόταν γύρω στα 1908 μια ενδεχόμενη ελληνοτουρκική ομοσπονδία στην οποία το ελληνικό στοιχείο θα ελάμβανε πρωταρχικό ρόλο.

Όμως, ο έντονος εθνικισμός και η πολιτική εκτουρκισμού των εθνικών μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την πλευρά των «Νεότουρκων», έδωσε ουσιαστικά το έναυσμα για την προσέγγιση των βαλκανικών κρατών και προετοίμασε το έδαφος για τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Τελικά, ο χαρισματικός, Ελευθέριος Βενιζέλος, πρωταγωνιστώντας στην πολιτική σκηνή του τόπου, με τις επιλογές του οδηγεί τη χώρα στη θριαμβευτική νίκη των Βαλκανικών Πολέμων. Η ριζική αναδιοργάνωση του στρατού και του ναυτικού, με την αναπόφευκτη συνδρομή των Μεγάλων Δυνάμεων συνεισέφερε καθοριστικά στην έκβαση των δύο Βαλκανικών πολέμων.

Η πολιτική της Ελλάδας ήταν πιο συγκεντρωτική και στοχευμένη, η τακτική του Βενιζέλου, να προσδέσει την Ελλάδα στο διαβαλκανικό πολεμικό άρμα, αποδείχτηκε άκρως επιτυχημένη. Εάν η Ελλάδα δεν είχε αδράξει την πρόκληση των Βαλκανικών αναμετρήσεων και έμενε αμέτοχη, μοιραία θα αποκλειόταν από το παιχνίδι που θα έβλεπε να διαδραματίζετε μπροστά της, χωρίς μάλιστα να μπορεί να έχει αξιώσεις από τα κέρδη.

Βιβλιογραφία

- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Α., *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη.
- Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης*, μτφ Κ. Γεωργαντάς, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995.
- Carl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), *Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, ΓΕΣ 1993.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), *Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα*, ΓΕΣ 1993.
- Γενικό Επιτελείο Στρατού (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων*, ΓΕΣ 1987.
- Γρηγοριάδης Σόλων, *Τα φοβερά ντοκουμέντα «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913»*, Εδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1979.
- Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947) Απόπειρα Πατριδογνωσίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000.
- Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989.
- Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1996.
- Ήφαιστος Παναγιώτης, Κολιόπουλος Κωνσταντίνος & Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου: Στρατηγικά ή Ιδεολογικά Αίτια*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2012 (e-book).
- Κλαούζεβιτς Καρλ, *Περί του Πολέμου*, Εκδόσεις Βανιάς, Θεσσαλονίκη 1999.
- Κολιόπουλος Ι.Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945, Από την Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000.
- Κολιόπουλος Κων/νος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008.
- Λαούρδας Β., *Η επανάστασις των Σφακιανών και ο Δασκαλογιάννης κατά τα έγγραφα του Τουρκικού Αρχείου Ηρακλείου*, Κρητικά Χρονικά, 1947, Α΄ τόμος.

- Λάζαρης Α. (Αντ/γος ε.α.), *Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος & η Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης*, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας - Επιτελείο Υπουργού (ΕΠ.Υ.ΕΘ.Α), Εκδόσεις Βιβλιοδετική Αθηνών.
- Λάσκαρις Σ. Θ., *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1821-1914*, Εκδοσεις Τζάκα & Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1947.
- Λούλου Ι., *Τα πρώτα σύνορα της Νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 1965.
- Μαρωνίτη Νίκη, *Πολιτική Εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880-1910*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009.
- Μουζέλης Νίκος, *Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1994.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1932*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 1996.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007.
- Paret Peter , *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, Εκδόσεις Κων/νου Τουρίκη, Αθήνα 2004.
- Platias Athanassios G. & Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy*, London-New York: Hurst-Columbia University Press, 2010
- Σακελλαρίου Β. Μιχαήλ, *Μακεδονία: 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού*, Εκδόσεις Εκδοτική Αθηνων Α.Ε., Αθήνα 1982.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2003.
- Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Εκδόσεις Αργοναύτης, Αθήνα 2014.
- Χουλιάρáκης Μιχάλης, *Αι στατιστικάί μετρήσεις του πληθυσμού της Ελλάδος 1821-1920*, Αθήνα 1975.

Παράρτημα Α΄
Κυβερνήτες της Ελλάδας 1897-1913

Θεόδωρος Δηλιγιάννης
(1820-1905)

31 Μαΐου 1895 – 18 Απριλίου 1897

Δημήτριος Ράλλης
(1844-1921)

18 Απριλίου 1897 – 21 Σεπτεμβρίου 1897

Αλέξανδρος Ζαΐμης
(1855-1936)

21 Σεπτεμβρίου 1897 – 2 Απριλίου 1899

Γεώργιος Θεοτόκης
(1844-1916)

2 Απριλίου 1899 – 12 Νοεμβρίου 1901

Αλέξανδρος Ζαΐμης
(1855-1936)

12 Νοεμβρίου 1901 – 24 Νοεμβρίου 1902

Θεόδωρος Δηλιγιάννης
(1820-1905)

24 Νοεμβρίου 1902 – 14 Ιουνίου 1903

Γεώργιος Θεοτόκης
(1844-1916)

14 Ιουνίου 1903 – 28 Ιουνίου 1903

Δημήτριος Ράλλης
(1844-1921)

28 Ιουνίου 1903 – 6 Δεκεμβρίου 1903

Γεώργιος Θεοτόκης
(1844-1916)

6 Δεκεμβρίου 1903 – 16 Δεκεμβρίου 1904

Θεόδωρος Δηλιγιάννης
(1820-1905)

16 Δεκεμβρίου 1904 – 31 Μαΐου 1905

Δημήτριος Ράλλης
(1844-1921)

9 Ιουνίου 1905 – 8 Δεκεμβρίου 1905

Γεώργιος Θεοτόκης
(1844-1916)

8 Δεκεμβρίου 1905 – 7 Ιουλίου 1909

Δημήτριος Ράλλης
(1844-1921)

7 Ιουλίου 1909 – 15 Αυγούστου 1909

Κυριακούλης Π. Μαυρομιχάλης
(1849-1916)

15 Αυγούστου 1909 – 18 Ιανουαρίου 1910

Στέφανος Δραγούμης
(1842-1923)

18 Ιανουαρίου 1910 – 6 Οκτωβρίου 1910

Ελευθέριος Βενιζέλος
(1864-1936)

6 Οκτωβρίου 1910 – 25 Φεβρουαρίου 1915

Παράρτημα Β΄

Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας

- 1830-1864 : Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, Κυκλάδες.
- 1864-1881 : προσθήκη Ιονίων νησιών.
- 1881 -1913 : προσθήκη Θεσσαλίας, περιοχής Άρτας.
- 1913-1919 : προσθήκη Ηπείρου, Δυτικής, Κεντρικής και μέρους της Ανατολικής Μακεδονίας (οι περιοχές αυτές στον σημερινό τους προσδιορισμό), νησιών Αιγαίου (εκτός Δωδεκανήσων), Κρήτης.
- 1919-1922 : προσθήκη Θράκης (Δυτικής και για ένα διάστημα Ανατολικής) και (κατόπιν εντολής των διασκέψεων ειρήνης στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου) της περιοχής της Σμύρνης. Πρόσκαιρη (1920-1922) στρατιωτική εξάπλωση στη βορειοδυτική Μικρά Ασία.
- 1922 και εξής : σύνορα στον Έβρο. Η χώρα, με τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923), πήρε τη σημερινή της μορφή, με την εξαίρεση των Δωδεκανήσων (που αποδόθηκαν στην Ελλάδα στα 1947).

Παράρτημα Γ΄
Διάγγελμα Βασιλιά Γεωργίου Α΄
για την κήρυξή του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου

Το Διάγγελμα του Γεωργίου του Α΄ της 05.10.1912

«Προς τον Λαόν μου

Αι ιεραί υποχρεώσεις πρός την φιλάτην Πατρίδα, προς τους υποδούλους αδελφούς μας και προς την ανθρωπότητα επιβάλλουσιν εις το Κράτος, μετά την αποτυχία των προσπαθειών του προς εξασφάλισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των υπό τον Τουρκικόν υγόν Χριστιανών, όπως δια των όπλων θέση τέρμα εις την δυστυχίαν, την οποίαν ούτοι υφίστανται από τόσων αιώνων.

Η Ελλάς πάνοπλος μετά των Συμμάχων αυτής, εμπνεομένων υπό των αυτών αισθημάτων και συνδεομένων δια κοινών υποχρεώσεων, αναλαμβάνει τον αγώνα του Δικαίου υπέρ της ελευθερίας των καταδυναστευομένων Λαών της Ανατολής.

Ο καά ξηράν και θάλασσαν στρατός ημών εν πλήρει συναισθήσει του καθήκοντος αυτού προς το Έθνος και την χριστιανοσύνην, μνήμων των εθνικών αυτού παραδόσεων και υπερηφανος δια την ηθικήν αυτού Υπεροχήν και αξίαν, αποδύεται μετά πίστεως, εις τον αγώνα όπως δια του τιμίου αυτού αίματος αποδώση την ελευθερίαν εις τους τυραννουμένους.

Η Ελλάς, μετά των αδελφών συμμάχων Κρατών, θα επιδιώξη πάση θυσία τον ιερόν αυτόν σκοπόν, επικαλούμενοι δε την αρωγήν του Υγίστου εν τω δικαιοτάτω τούτω αγώνι του πολιτισμού, ανακράζομεν:

Ζήτω η Ελλάς. Ζήτω το Έθνος.

Αθήναι τη 5 Οκτωβρίου 1912

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου

Ελευθέριος Βενιζέλος

Τα μέλη

Α.Α. Κορομηλάς

Κ.Δ. Ρακτιβάν

Εμμ. Ρέπουλης

Ι.Δ. Τσιριμώκος

Αλ.Ν. Διομήδης

Ανδρ. Μιχαλακόπουλος

Ν.Α. Στράτος

Πηγή: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού